

Талоқ (рисола) (3)

05:00 / 15.02.2017 4111

МАЖНУННИНГ ХУШИ ЎЗИДАЛИГИДА АЁЛИНИ ТАЛОҚ ҚИЛИШИ

Мажнун хушига келган вақтида аёлига талоқ қўйса, унинг талоғи талоқ ҳисобланади. Мажнунлик пайтида қўйган талоғи талоқ ҳисобланмайди.

وَنُؤْنُحَ لِحَ يَفْوُ لِقَاعِ وَتَقَافِ لِحَ يَفْوُ قِيْفِي وَنُؤْنُحِي يَدُّ لِحَ أَمَّ
نُؤْنُحَم

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роиқ).

МАЖНУН НОМИДАН БИРОР КИШИ ТАЛОҚ БЕРИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА ЭМАС

Мажнун тарафидан ота, ака ва бошқа валийлари талоқ беришга ҳақлари йўқ. Чунки, талоқ бериш ҳуқуқи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг “Талоқ (аёлнинг) болдиридан тутган кишига” деган ҳадисларига биноан эрга берилган. Имом Муҳаммад берган фатвога кўра мажнун ўзига келиши учун бир йил муҳлат берилади. Агар бир йил давомида ўзига келмаса, қози мажнун билан уни аёли орасидаги никоҳни фасх қилади. Фатво шу қавлга берилган. Қози муслмон бўлиши шартдир.

صَرَبَ وَمِأْدُجَ وَنُؤْنُحَكَ أَشْحَافِ رَحِ أَلِ بَيْعِ نِي جُؤْزِلَا يَا أُمَّهُ دَحَ أُرِّي خَتِي أَلِ
يَضُقُ وَوَجُؤْزِلَابُ وَلِ سَمَّ خَلِ يَفُؤْ ثَالِ ثَالِ أُمَّئِ أَلِ فَلَاحِ وَ نُرُقُ وَوَقَتَرُ
نَمُّهُ فُيْ أَمَّكَ جُؤْزِلَابُ وَلِ لُؤْأَلِ أَلِ ثَالِ يَفُؤْ دَمَّ حُمُ وَ . خَتَفَ حَصَّ دَرِلَابِ
وَرِيغَ وَرَحَبَلِ

“Эр-хотиндан бирортаси бошқасининг айби туфайли ажралишга ихтиёрли бўлмайди. гарчи у айб жиннилик, маҳовлик, песлик, аёл кишиларда топиладиган ратақ (жинсий аъзонинг эрга яроқсиз ҳолда тўсилиб қолиши) ва қарн (аёл кишининг жинсий аъзосида эр фойдалана олмайдиган даражада гўшт ўсиб қолиши) каби жиддий

бўлса ҳам. Учала имомлар ушбу бешала касаллик борасида ҳанафий мазҳабига хилоф қилганлар. Агар бу касалликлар эрда бўлса аёлга ажралиш борасида ихтиёр берилади. Қози тарафидан никоҳни бекор қилинганига ҳукм қилинса дурустдир (Фатхул қодир). Имом Муҳаммад агар эр аввалги учта жиннилик, маҳовлик, пестлик билан касалланса, аёлга ажралишга ихтиёр берилади деганлар. Баҳрур роиқ ва ундан бошқа китоблардан шу нарса тушунилади”[1].

ТАЛОҚ ТУШИШИ УЧУН УЧИНЧИ ШАРТ ҲУШИ ЎЗИДА БЎЛИШИ

Талоқ берувчи кишини ҳуши талоқ бераётган вақтда ўзида бўлиши шартдир. Беморлиги ёки дори истеъмом қилганлиги ёки бирор бошқа нарса туфайли беҳуш бўлса ва шу ҳолатда талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қуйидаги ҳадис ривоят қилинган:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "إِذَا أُنْفِقَ عَلَى الْمَرْءِ وَهُوَ غَيْرَ مُدْرِكٍ لِنَفْسِهِ فَهُوَ كَالْمَرْءِ الْمُدْرِكِ لِنَفْسِهِ."

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Телба ва ақли мағлуб (яъни идрок қилувчи қувватлар ишдан чиққан) бўлган кишиларнинг талоғидан ўзга барча талоқ жоиздир” (Термизий ривояти).

БЕҲУШ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Эр беҳуш ҳолда қўйилган талоқ эътиборга олинмайди.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: "إِذَا أُنْفِقَ عَلَى الْمَرْءِ وَهُوَ غَيْرَ مُدْرِكٍ لِنَفْسِهِ فَهُوَ كَالْمَرْءِ الْمُدْرِكِ لِنَفْسِهِ."

“Ҳўжайиннинг қулининг хотинига қўйган талоғи ва ҳушидан кетган кишининг талоғи тушмайди” (Раддул мухтор).

ҚАТТИҚ ҚҰРҚИШ НАТИЖАСИДА БЕРИЛГАН ТАЛОҚ

Қаттиқ қўрқиш натижасида ақл ўз муътадиллигини йўқотиб, назоратни қўлдан чиқариши натижасида осмон, ер, кеч, кундуз каби нарсаларни фарқлай олмай қолади. Бу ҳолат ҳам мажнунликни бир тури ҳисобланади. Аллома шомий бир савол-жавобни нақл қилиб, бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ тушмайди деб, таъкидлаган.

يَفِثُ أَثَالَتُهُ تَجْوَزَ قَلْطَ نَمِيفِ أَمْظَنَ لَيْسَ وَ... . أَفْوَخٌ وَأَيْحُ هُلُقَعَبَ هَدٌ وَأَمْ
نَمَشَّهْدَلَانَّ أَبْأَضِيَّ أَمْظَنَ بَاجَا ، شَوْهَدَمْ طَاتْغَمْ وَوَيْضَاقْلَ سَلْجَمْ
عُقَيَّ الْفَنُونُجْلَامِ اسْقَأْ

“Ўта ҳаё қилганидан ёки қўрққанидан ақли кетса (талоқ қўйса талоғи тушмайди)... Қози мажлисида қаттиқ ғазабга тўлиб, даҳшатга тушиб аёлини уч талоқ қилган киши ҳақида назм ҳолатда сўралди. Шунда назм билан: “Даҳшатга тушиш мажнунликнинг қисмларидан бўлиб, у ҳолатда қўйилган талоқ воқеъ бўлмайди” деб жавоб берган”[2].

Эслатма: Мадҳуш деб, қомусда ҳайрат, қўрқинч ва ҳаё туфайли ақли кетган кишига айтилади.

ҚАРИЛИК, БЕМОРЛИК ЁКИ БИРОР МУСИБАТ САБАБЛИ АҚЛ ЎЗ НАЗОРАТИНИ ЙЎҚОТИШИ

Қариллик, касалликнинг қаттиқ оғриғи ёки бошқа бирор мусибатга дуч келиш сабабидан мия назорати йўқолган кишига ҳам мадҳуш (ақли жойида эмас) дейилади. Бу ҳолат қанча давом этса, шунча муддат уни сўзига эътибор берилмайди. Шу боис ўша вақтда берилган талоқ эътиборга олинмайди.

هُتَّاجَافِ بِيصُمْلٍ وَأَصْرَمْلٍ وَأَرْبِكُلْ هُلُقَعَبٌ لَتْخَا نَمِيفِ لَأَوْيَ اذْكَو :
هُلْأَوْقَأُ رَبَّتْغَتْ اَلْأَغْفَالِ أَوْلِأَوْقَالَ يَفِثُ لَلْخَلَالَةِ بَلْغَلْجَاحِ يَفِثُ مَادْ أَمْ
أَهُدِيْرِيْ وَأَهُمْلَعِيْ نَاكَ نِإْوَ

“Шунингдек, ёши кексайганлиги ёки касаллиги ёки бирор мусибатга

гирифтор бўлганлиги сабабли ақли ўз назоратини йўқотган кишилар ҳақида: “Сўз ва ҳатти ҳаракатларида ақл назорат қила олмай қолган ҳолатда унинг айтган сўзлари эътиборга олинмайди. Гарчи айтган сўзларини билиб, ўзи хоҳлаб айтган бўлса ҳам”[3].

ҲАРОРАТИ ОШИБ АЛЖИРАБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Ҳарорат кўтарилиб, қалтироқ босиб, тилидан ўзи хоҳламаган равишда у-бу нарсалар чиқиб кетса ёки у-бу нарсаларни гапириб юборса ва уларни билмаса, бас бундай вақтда қўйилган талоқ талоқ ҳисобланмайди. Ҳарорат жуда баланд бўлиб кетган вақтдагина инсон ўз мувозанатини йўқотиб, нима деяётганини билмай қолади. Лекин, ҳарорат мувозанатни йўқотмайдиган, ақл назоратини кетказмайдиган даржада паст чиқса ва сезги аъзолари ишлаётган бўлса, бу вақтда айtilган талоқ талоқ ҳисобланади. Чунки, талоқ тушиши учун соғлом бўлиш шарт эмас.

شَوْهُ دَمْلًا أَوْ... هَيْجًا أَوْ... وَدَبَعَةً أَرْمًا أَوْ... عَيْلًا وَمَلًا قَالَ طُعُوقِي أَل

“Қулининг хотинига қўйган ҳўжайиннинг, ҳушидан кетган ва мадҳуш кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор)[4].

СЕҲР ВА ЖОДУ САБАБЛИ ЎЗИНИ ЙЎҚОТГАН, ҲИС АЪЗОЛАРИ ИШДАН ЧИҚҚАН КИШИ ТОМОНДАН ҚЎЙЛГАН ТАЛОҚ

Бир киши қаттиқ сеҳрланиб, унинг натижасида ақл ўз назоратини йўқотиб, натижасини билмай, тушунмай кўнглига келган нарсани беихтиёр алжирайверади. Бундай шахсларга ҳам мадҳуш дейилади. Бундай ҳолатда айтган сўзлари ва қилган феълларига эътибор берилмайди. Шу жумладан, айти шу ҳолатда берган талоғи ҳам талоқ ҳисобланмайди[5].

ТУТҚАНОҒИ БОР КИШИНИ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Тутқаноғи бор беморнинг талоғи икки кўринишга эга. Касал ёки соғлом ҳолатда талоқ қўйиш. Касал ҳолатда, яъни тутқаноқ пайдо бўлиб, ўзини йўқотиб, нима деяётганини билмай аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди. Тутқаноғи бор одам соғлом ҳолатда аёлига талоқ қўйса, талоғи талоқ ҳисобланади[6].

وَنُوحٍ إِذْ أَلْهَىٰ وَفِوْءَهُ لِقَاعٍ ۖ فَتَاقَا إِهْلَاقًا يَوْمَ يُؤْتِي السَّمَاءَ دُخَانًا مُّهِمًّا
نُوحٌ

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роиқ).

АҚЛИ ПАСТ КИШИНИ ТАЛОҒИ

Бир кишини гап-сўзи, кийим-кечаги жойида, лекин муомалада камчилиги бор, яъни ўн сўмли нарсани беш сўмга сотиб қўяди ёки пул ишқида фойда-зиённи ўйлаб ўтирмай бирор нарсани бажаради. Жумладан, бир киши ақли паст кишига бунча бераман аёлингни талоқ қил деса, ҳеч қандай иккиланишсиз аёлини талоқ қилади. Бундай кишиларни мажнун дейилмайди. Балки, ақли паст, тентак деб айтилади. Бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади[7].

لَقَوْلِ أَهِي فَسَّخَ (أَهِي فَسَّسْ وَأ... لِقَوْلِ غِلَابِ جِ وَرَلُّكَ قَالَطُ غَقِي وَ

“Оқил, болиғ ҳар бир эрнинг талоғи воқеъ бўлади... гарчи ақли паст бўлса ҳам” (Раддул мухтор).

ЎЛИМ ТЎШАГИДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ

Юқорида баён қилиб ўтилдики, ақлни ва ҳисни кетказмайдиган даражада касал бўлган киши томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади. Лекин, ўлим тўшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ юқорида зикр қилиб ўтилган ҳукмлардан фарқ

қилади. Бу мавзу гарчи меросга тегишли бўлсада, ўлим тўшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ ҳақида қўйида бироз батафсил сўз юритилади. Бу масалани ёритишдан олдин шуни тушуниб олиш керакки, ўлим тўшагида талоқ қўювчи кишини фикҳ истилоҳида “форр (меросдан қочувчи)” дейилади, яъни аёлни меросдан маҳрум қилиш ниятида умрини охирида меросдан қочиб, аёлига талоқ қўяди. Бу ҳақда “Шомий”да: “Ўлми олдидан талоқ қўювчи кишиларга меросдан қочгани учун “фор (қочувчи)” дейилади” дейилган. Бу ўринда қўйилган талоққа қараб “форр” белгиланади. Агар ўлим тўшагида ётган киши боин ёки уч талоқ қўйган бўлса, меросдан қочувчи дейилади. Лекин, ражъий талоқ қўйса, “форр” дейилмайди. Чунки, ражъий талоқда меросдан қочишни сурати мавжуд эмас.

اَلْغَيْرِ لِاَنَّ اَلْحَبَّ وَ اَلْاُتْبُثِّي اَلرَّارِفُ اَلْمُحُّ نَّ اَلْوَبَّ دِّيَقَ نَّ اَبْلَا
رَاف

“Боин талоқ қўйиши деб қайд қилиб қўйилди. Чунки. “фирор (меросдан қочишлик)” усиз собит бўлмайди. Ражъий талоқда эса, меросдан қочиш йўқ”[8].

Юриш-туришга қурби етадиган касал бўлиб, ўлимни бирор асорати бўлмаса ва шу вақтда аёлига талоқ қўйса, меросдан қочувчи дейилмайди. Чунки, талоқ қўювчи ўлим тўшагига чалинмаган.

اَلْاَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ اَلْاَلْ a
اَرَا فُ نُو كَي اَل

“Таҳорат, ҳожатхонага бориш каби уйдаги ўз юмушларини бажаришга қодир бўлса, меросдан қочувчи дейилмайди”[9].

Бу борадаги асл масала шуки, яшашдан умуман умидини узадиган касалликка чалинса, ўлим тўшаги дейилади. Бу даврда эр аёлига талоқ қўйса ва аёли иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл эрнинг меросидан маҳрум бўладими ёки мерос оладими. Бу масалани икки кўриниши мавжуд. Биринчиси, эр аёлни талабига биноан ёки ўзи хоҳлаб ражъий талоқ қўйса ва аёли иддадалигида вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Иккинчиси, эр аёлига боин талоқ қўйди. Бас, буни икки сурати бор. Биринчиси, аёлни талабига

биноан эр хотинига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади. Чунки, аёл ўз талоғини эридан талаб қилди ва ўзи қилган ишга чора йўқ. Иккинчиси, аёлни талабисиз эр аёлига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

Аёл ражъий ёки мутлоқ талоқ қўйишни эридан сўраса, эр боин талоқ ёки уч талоқ қўйса, аёл хотинликдан чиқади. Лекин, меросхўрликдан чиқмайди. Чунки, аёл талаб қилган талоқ ражъий ёки мутлоқ талоқ эди. Мутлоқ талоқ одатда ражъийга ҳамл қилинади. Эр аёли талаб қилган нарсани хилофини қилгани учун бундай талоқ билан идда ўтирган аёлнинг эри иддасида вафот этиб қолса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

زَرَّتْ حَاوُ ، عُوْضُ وَمَلَا وَهُ امَّكَ وَضَرَمَ يَفِ يَا ءِئِغَجَرَ ءَبِلَاطُ تُشَرَّتْ اَدَكَو
نَابُ يَا طَقَفِ قَالَطُ وَا هُلُوقُ رُكْدِي امَّكَ اوزْمَابُ اَهَنَابَا وُلْ اَمَعِ ءِئِغَجَرَ لِبَابِ
اِذْ اُهُشَرَّتْ ءِئِغَلِ يَفِ تَامَفِ اَثَا لَثِ اَهَقَلَطَفِ يَنْقَلَطِ وَضَرَمَ يَفِ هُلْ تَلَا قِ
ءِئِغَجَرَ يَنْقَلَطِ اَوْلُوقُكَ ؛ تُرَا لِ يَفِ اَهَقَحِ لُطَبِي اَلَفِ اِئِدَتُبُم رَا صِ
لَبَقُ يَا اَحَا لِنَلَا لِي زِي اَلِ ءِئِغَجَرَ لَانَا لُ هُلُوقُ نِي لُ وُصُفَلَا عُمَا جِ اَهَنَابَا فِ
تَبَلَطُ وُلْ اَمَفِ اَلْخَبِ ، اَهَقَحِ طَا قُ سَابِ ءِئِضَارُ نُ كَتَمَلَفِ يَا ءِئِغَلِ اِءَا ضِقُونَا
نِئَابِلَا

“Ражъий талоқ қилишни эридан сўраган аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Шунингдек, аёл эридан ражъий талоқ қўйишни сўраса-ю, эр боин талоқ қилса, аёл меросдан маҳрум бўлмагани каби аёл эридан мутлоқ талоқ қўйишни сўраса ва у боин талоқ қўйса ҳамда эр аёли иддада ўтирганда вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Чунки, ражъий талоқ идда тугашидан илгари никоҳни кетказмайди. Лекин, аёл эридан боин талоқ қўйишни сўраса ва талоқ қўйилгандан кейин идда даврида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади”[10].

РАЖЪИЙ ТАЛОҚ ИДДАСИДА ЎТИРГАН АЁЛ ВАФОТ ЭТСА, ЭР МЕРОС ОЛАДИМИ?

Аёл ражъий талоқ иддасида ўтирганда эр оламдан ўтиб қолса, мерос олиши дуруст бўлгани каби эр ҳам ражъий талоқ иддасида

Ўтирган аёли ўтиб қолса, ундан мерос олади. “Оламгрия”да бу масала батафсил баён қилинган:

وَصَرَمَ لِحَافٍ وَأَوْحَىٰ صِرَاحٍ لِّحَافٍ أَيْ عَجْرَ أَقْوَاطٍ وَأَتَأْمُرُ مَا قَوْلَ طَادِ لُجَّوْرًا
نَاثِرًا وَتِي أُمُّنِ إِفِةً دَعَا لِي فِي يَوْمِ تَامَ مُمْثُ أَهْضِرَ رِيغَبٌ وَأَهْضِرَ
عَامُ حِلَابٍ.

“Эр соғлигида ёки касаллигида аёлини розилигига биноан ёки аёлини розилигисиз аёлига ражъий талоқ қўйса, сўнг эр аёлининг иддасида оламдан ўтса, бас бири иккинчисидан ижмога биноан мерос олиши мумкин”[11].

ДИЁНАТАН ВА ҚАЗОАНДАН МУРОД

Талоқ масалаларида кўп ўринда “диёнатан” ва “қазоан” лафзлари истеъмол қилинади. Баъзи масалаларда “диёнатан” талоқ воқеъ бўлади дейилса, баъзи масалаларда “қазоан” ва баъзиларида иккаласига биноан талоқ воқеъ бўлади дейилади. Шунинг учун улардан кўзланган мақсадни ва улар орасидаги фарқни билиб олиш лозим. Диёнатандан мурод талоқни тушиш ёки тушмаслиги, хато ёки тўғри бўлиши талоқ қўювчининг ниятига боғлиқ бўлиб, у ниятни шахсни ўзи ва Аллоҳ таоло билади ва бунга банд билан Аллоҳ таоло ўртасидаги нарса деб таъбир берилади. Қазоанда ниятга қаралмайди балки, қарина ва ҳолатларни зоҳирига қараб ҳукм чиқарилади. Қози ҳар бир шахснинг зоҳирий ҳолатига жавобгар бўлади ва шунга биноан ҳукм чиқаради. Унга хилофан муфтий эса, сўровчининг саволига биноан жавоб беради. Агар сўровчи киноя лафзларни айтиб, улардан талоқни ният қилмаганини муфтийга билдирса, муфтий талоқ воқеъ бўлмайди деб, жавоб беради. Масалан, бир киши қаттиқ жаҳли чиққанда бутунлай беҳуш бўлишини даъво қиляпти, диёнатан бундай суратда талоқ тушмайди деб ҳукм қилинади. Шунингдек, бир киши уч марта талоқ лафзини айтиб, ниятида уч талоқ эмас балки биринчи лафзни таъкидлаш бўлганлигини даъво қилмоқда, муфтий ниятига эътиборан бир ражъий талоқ тушади деб ҳукм қилади. Қози эса, уч талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Аллома Шомий ҳам бу ҳақда шундай деган:

هُلْمَتْحَيِّ امَّ كَوْنُهُ نَّالَ كَلَّاعَتِ رَّبَّرَنْ يَبَّوْهُ نَبَّيْ بَ امَّيْ فُ هُتَّيْنُ حَصَّتْ
هُقَّصَّيْ اَلْفَ يَضَاقُ اَلْاَ مَّأْ عِوُقُوقُ اَلْمَدَّعِبُ يَتْفُومُ اَلْهَيْتُفُيْ فُ هُطْفَلْ
ةَنْ يَرْقُ اَلْبَرْهَاطُ اَلْفَاخُ هُنَّ اَلْعُوقُوقُ اَلْبَهَلَّيْ عِ يَضُوقُ وَيْ

“(Эр аёлига талоқсан, талоқсан, талоқсан деса ҳамда мен бу билан учтани эмас, балки биринчиси билан талоқғи, иккинчиси ва учинчиси билан эса, биринчини таъкидлашни ният қилганман деса) Унинг нияти ўзи билан Роббиси ўртасида дуруст бўлади. Чунки, у лафз эҳтимол қиладиган нарсани ният қилди. Шунга биноан муфтий талоқ тушмайди деб, фатво беради. Қози эса, уни тасдиқ қилмай талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Чунки, унинг нияти ҳолатнинг зоҳирига хилофдир”[12].

Фойда: Ҳозирги бепарволик даврида муфтий ҳам юқорида айтилаган уч талоқ лафзи таъкид деб эътиборга олмай, уч талоққа фатво бериши лозим.

МАСТ КИШИНИНГ ТАЛОҒИ ҲАҚИДАГИ БАҲС

Мастликнинг ҳақиқати:

Мияга хурсандчилик ва мастлик шу қадар ғолиб бўладики, натижада инсон осмон билан ерни ва эркак билан аёлни фарқлай олмай қолади ёки бемаъно алжирай бошлайди ва ҳаяжонда у-бу гапларни гапириб юборади. Шу ҳолатнинг номига мастлик дейилади.

ضُرَّالْاَنْمَاءُ سَلَّابُ فُرْعَيْ اَلْفَلْقُ اَلْاَلْيُزِي رُوْرُسُ : رُكُّسَلَّانَا رُكُّسُ وَا
مُ اَلْكَ يَفِي ذَهَيْ فِ لُقُوعُ اَلْعُبْلُغَيْ لَب : اَلْاَقُو

“Ёки сукрона - сукр деб ақлни зоил қиладиган хурсандчилик бўлиб, у сабаб ер билан осмонни ажрата олмай қолади. Абу Юсуф ва Имом Муҳаммад раҳматуллоҳи алайҳлар “Мастлик ақлга ғолиб келиб ажирай бошлайди” деганлар”[13].

نَمْ نَا رُكُّسَلَّا فَفِي نَحْ يَبَّأْ ذَنْعَ فِ رُكُّسَلَّا دَحُّ نَا يَبُّ هُ لُقُوعُ لَازُ نَابُ هُ لُوقُو
لُقُوعَيْ اَلْوَا رِيْ شَكَّ اَلْوَا لِيْلَقُ اَقُطْنَمْ لُقُوعَيْ اَلْيَدُّلَا وَهُ دَحُّيْ يَدُّلَا دِيْبُّنَلَا

طَلَتْ حَيَّوْ وَيَدَّيْ يَدَّالْ أُوْهُ : أَلْ أَوْ عِمْ سَلْ أُوْ نَمَّ ضَرَّ أَلْ أَلْ وَ أَرَمَّ أَلْ أُوْ نَمَّ لُجَّرْ أَلْ
أَبْ أَلْ أُوْ أَلْ كُ

“Ақл мувозанатини йўқотиши” деган қавли мастлик ҳадди баёнидир. Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ наздиларида набиз туфайли ҳад уриладиган мастлик у - маст бўлган киши озми кўпми гапираётганини ақл қилмайдиган, эркакни аёлдан, осмонни ердан ажрата олмайдиган даражада бўлган мастликдир. Икки имом: “Ҳад уриладиган мастлик маст киши алжираб кўпинча сўзи аралашиб кетадиган даражага етган мастликдир” деганлар” (Баҳрур роиқ).

Маст ҳолатда талоқ қўйиш ҳукми:

Мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст кишида ҳам ақл ўз мувозанатини йўқотади. Шунга биноан аслида мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст инсон томонидан айтилган талоқ тушмаслиги керак. Лекин, ҳанафий мазҳаби уламолари маст инсонга зажр ва огоҳлантириш бўлсин учун уни қўйган талоғини эътиборга олганлар. Чунки, шарияти исломияда маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилишдан қаттиқ қайтариқлар ворид бўлган ва наша, шароб каби нарсаларни истеъмол қилиш гуноҳи кабира ҳисобланади. Шунга биноан маст инсонлар ҳуши ўзида бўлган инсонлар қаторида ҳисобланаиб, ҳукм чиқарилади ва улар томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади.

يَا نَارُ كَسَلْ لُحْدَيْ ل ، عُئِ ادَبْ أَرِي دُقَتْ وَ لَوْ لَقَاعِ غَلْ أَلْ أَلْ وَ رَلْ كُ قُ أَلْ طُ غُ قَيْ وَ
وَلَوْ وَ لَوْ قَاعِ وَ لَوْ وَ نَيْ بَ ةَ أَلْ أُوْ أَلْ ، ؤَلْ أَرَجَزْ لَقَاعِ أَلْ أَلْ مَ كُ حْ يَ فُ ؤَ نَ إَ فْ
نَ أَرُ كُ سَلْ أُوْ أَلْ أَلْ

“Оқил, болиғ кишиларнинг талоғи воқе бўлади. Гарчи тақдиран оқил бўлсада. Бунга биноан маст кишилар томонидан қўйилган талоқ воқеъ бўлади. Чунки, улар зажран ақлли кишилар ҳукмидадир. Мусаннифнинг оқил ва маст деган қавли орасида ҳеч қандай қарама қаршилик йўқ”[14].

МАСТ ҲОЛАТДА ТАЛОҚНИ ВОҚЕЪ БЎЛИШ ҲИКМАТИ

Аллоҳ таолонинг ҳазрати инсонга берган беҳисоб неъматларидан бири бу ақл неъматидир. Ақл неъматидир орқали инсон бошқа махлуқотлардан ажралиб туради. Инсон Аллоҳ таолонинг ушбу неъматига шукур адо қилишдан ожиздир. Инсон ақлли бўлгани учун барча махлуқотлар уларга бўйин сундирилган. Лекин, барча махлуқотларнинг эгаси фақат Аллоҳ таолодир. Ҳатто, инсон ўзининг бирор бир аъзосига ҳам молик эмасдир, яъни бир аъзосини кесиб, бир кишига бериб юборишга ҳаққи йўқ. Агар ҳеч қандай сабабсиз бир бармоғига талофат етказса, шариъат нигоҳида у инсон қаттиқ гуноҳкор бўлади. Улкан неъмат бўлган ақлга путур етказадиган маст қилувчи, ҳаром ичимликларни истеъмол қилиб, уни устига аёлига талоқ қўйиш улкан зулм ва гуноҳи кабира ҳисобланади. Шу боис шариъат нигоҳида бундай кимсалар қаттиқ жазога лойиқдирлар.

Ачинарли гап шуки, бизнинг юртларда мазҳаббошларга эргашмайдиган, ўзларини аҳли ҳадис деб ҳисоблайдиган кишилар маст ҳолатда айтилган талоқ воқеъ бўлмайди деб, таъкидлайдилар. Лекин, улар тутган қавл фатво берилган қавл эмас. Балки муфто беҳ бўлган ва таржиҳчилар томонидан таржиҳ қилинган қавл бу маст ҳолатда айтилган талоқни воқеъ бўлишидир. Бу жумҳур олимларнинг мазҳабларидир. “Бадоиъус саноиъ”да бу масалага ойдинлик киритилиб, шундай дейилган:

بَرَشْ نَابِ رُوْطَحِمِ بَبَسْبُ هُرْكُ سَنَاكَ نِإْفِ هَتَأْرْمَا قَلَطِ إِذْ نَارُكُ سَلَا أَمْ أَوْ
مَاعَ دَنْعُ عَقَاوُ هُوَ قَالَطِ هُوَ لَقَعُ لَأَزُو رَكُ سَيَّحَ أَعُ وَطَ ذِي بِنَلَا وَأَ رَمَحُ لَا
هُنَّ أَوْ هُنَّ عَالَلَا يَضَرَّ نَأْمُ تُعُ نَعُ وَ مُمْ هُنَّ عَالَلَا يَضَرُّ رِبَاحُ صَلَا مَاعُ وَ أَمَلُ غَلَا
يَعْفُ أَشَلَا يَلْ وَ قُ دَحْ أَوْ هُوَ يَخْرُكُ لَأَوْ يَوَاحُ طَلَا دَحْ أَوْ هُوَ هُوَ قَالَطِ عَقِي أَل

“Маст киши аёлини талоқ қилса ва уни мастлиги шариъатда ман қилинган хамрни ёки набизни ўз ихтиёри ила ичиш билан маст бўлиб, ақли зойил бўлса, бас уни қўйган талоғи барча уламолар ва саҳобийлар наздида воқеъ бўлади. Усмон розияллоҳу анҳу ундай кишиларнинг талоғи талоқ эмас деганлар. Таҳовий ва Кархийлар ушбу қавлни олганлар ва бу Шофийнинг икки қавлидан биридир”[15].

“Дуррул мухтор” ва “Кифоя”нинг эътимодсиз ибораларига таяниб, жумҳур саҳобий ва ҳанафий фақиҳларининг асосли қавллари тарк

қилиш фатво берилмаган қавлни рожиҳ қилиш ҳисобланади ва қувватсиз гапга амал қилиш лозим бўлиб қолади. Баъзилар айтадиларки, шароб ичиб кайф бўлганларга саксон дарра урилади ва улар аёлларини шу ҳолатда талоқ қилиб қўйган бўлсалар талоғи тушади деб ҳукм қилиш жазо устига жазодир дейдилар. Биз бундай ғояни илгари сурувчилар билан келишиб бўлмайди деймиз. Чунки жазо устига жазо бўлиши ҳамр ичгандан кейин талоқ қилмаса ҳам хотини талоқ бўлади деб ҳукм чиқарилсагина бўлади. Лекин, бу ерда ҳамр ичиб, хотинига талоқ қўйса аёли талоқ бўлади дейилмоқда. Нима деб ўйлайсиз агар маст одам ичиб олиб талоқдан бошқа гуноҳларни қилса, жазо тайин қилинмайдими? Масалан ичиб олиб намоз, рўза ва бошқа ибодатларни тарк қилса, уларни қазосини ўқишга ҳукм қилинмайдими. Албатта, намозларни қазосини адо қилишга ҳукм қилинади. Демак, уларнинг гапларига биноан маст одамга тарк қилинган намозларни адо қилиш ортиқча зулм эканда?

Шароб ва маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилувчилар жамоат жойларда ва ёлғиз ҳолатларда ҳеч нарсдан тап тортмай Аллоҳ таоло томонидан қайтарилган бўлса ҳам нафсларини қондириш мақсадида ҳамр истеъмол қилмоқдалар. Биз ҳам ҳамр ичувчиларга имконият яратиб бериб, уларнинг қўйган талоқлари тушмайди деб, уларга кенг йўл очиб бермаслигимиз даркор. Аксинча, биз шундай эҳтиёт йўлни тутайликки, маст қилувчи ичимликларни ичувчилар камайсин ва келгусида бундай гуноҳи кабира йўл буткул тугасин. Шариати мутаҳҳора ислом аввалида ҳамрни ҳаром қилиш билан бир қаторда ҳамр қўйиладиган идишларнинг ишлатишини ҳам қатъий ҳаром қилди. Чунки, бу орқали ҳамрга олиб борадиган йўлларнинг барчаси беркилади ва инсонлар қалбида ҳамрни ёмонлиги жойлашиб, ундан нафратлана бошлайдилар. Шуларга биноан маст қилувчи ичимлик истеъмол қилгандан кейин қўйилган талоқ воқеъ бўлади деб ҳукм қилиш шариъати исломияни ҳақимона ҳукми ҳисобланади. Бу инсонларга сабоқ бўлиб, ҳамр ичишдан тийилишга олиб келади.

ТАЛОҚ ТУШМАЙДИГАН БАЪЗИ МАСТ ҚИЛГУВЧИ НАРСАЛАР

Баъзи дориларни истеъмо­л қилиш натижасида кайфи ошиб қолса ва шу ҳолатда аёлига талоқ қўйиб қўйса, талоғи талоқ ҳисобланмайди.

عَقَيْ مَلِحًا بُمَبٍ وَأَعَادُصًا لِبَابِ هُلُقَعٍ لَازٍ وَوَل

“Бош оғриғи ёки му­боҳ нарсанинг истеъмо­ли сабабли ақл зойил бўлиб талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди”[16].

Вино, наша, ароқ ва баъзи маст қилувчи нарсаларни истеъ­мол қилиш шаръан ҳаромдир. Уларни истеъ­мол қилгандан кейин қуйидаги суратларда талоқ воқеъ бўлмайди:

1. Бир киши маст қилувчи ичимликлардан бирортасини маст қилувчи ичимлик эканидан бе­хабар ҳолда ичиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан нақл қилинган қуйидаги ривоят келтирилади:

نِإِلَاقٍ مَّسْوَهِ لَعْلَلِ صَيِّبٍ لِّلْأَنْعِ هُنَّ عُلَّيْ لَلِضَّرِّ سَابِعِ نَبَا نَعِ
هِيَ لَعِ أَوْوَرُكُتْ سَا أَمَّوَنَ أَيُّسُّنَّ لَلِأَوْأَطْحُ لَلِأَيُّمُّ أُنَّ عَ غَضَّوَهُ لَلِ

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Аллоҳ таоло умматимдан янглишиб, эсдан чиқариб ва унга (ҳаётига хав соладиган тарзда) мажбурланиб қилган нарсаларни авф қилди”;

2. Бир киши ҳаётига хавф бўладиган ёки бирор аъзосига нуқсон етказиладиган даражада шароб ёки кайф қиладиган нарсаларни истеъ­мол қилишга мажбурланса ва уларни истеъ­мол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

3. Қорин очлигидан ҳаётига хавф туғилса ва истеъ­мол қилиш учун кайф берувчи ҳаром нарсалардан ўзга бирор истеъ­мо­ли ҳалол нарса топилмаса, кайф берувчи нарсани (ҳаётини хавфдан қутқарадиган даражада) истеъ­мол қилиб ҳаётини сақлайди. Бундай вазиятларда шарийъати исломия ҳаром нарсаларни белгиланган тартибда истеъ­мол қилишга рухсат беради. Шунинг учун бундай ҳолатда

кайф берувчи нарсаларни истеъмол қилиб, кайфда ўзини назорат қила олмай аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

4. Кайф берувчи нарсаларни муолажа учун истеъмол қилса ва кайф бўлиб қолиб, аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди.

فَلْيَحْضَرْ فَرْطَ صَوْمٍ وَأَهْرُكُم رَكْسًا نَمِيْفُ حِيْصَاتِ لَفَلْتَحَاوْ
: حَتْفُ لَفِي لَقِ عِوُقُوْلَابِ عَصَالُ خَلَا يَف مَزَحْ . عِوُقُوْلَا مَدَعِ أَوْزِيْعِ وَ
يَف بَبَسَاتِ لَالِ سَيَلِ لَقْعَلِ لَأَوْزِ دَنْعِ عِوُقُوْلَا بَحْوْمٌ نَأَلُ نَسْحَالُ لَوَأَلِ أَوْ
"فَتْنُ مَوْهَوِ رُوْطَحِ مَبَبَسِ بَوْلِ أَوْزِ".

“Бир киши мажбур қилиниш натижасида ёки (чўлда қолиб ундан ўзга ейдиган нарсаси ёки ичадиган нарсаси қолмай) чорасиз ҳолда маст қилувчи нарсани истеъмол қилиб маст бўлса, “Тухфа” ва бошқа китоб соҳиблари талоқ тушмаслиги саҳиҳ деб айтганлар. “Хулоса” китобида эса, талоқ тушади дейилган. “Фатҳ” китобида айтди: “Биринчи гап муносиброқдир. Чунки, ақл кетганда талоқ тушишлигини вожиб қилган нарса, манъ қилинган нарса туфайли ақл кетишидир. Бу ерда эса, у топилмаяпти[17].

УХЛАТУВЧИ ДОРИЛАР САБАБЛИ КАЙФДА ТАЛОҚ ҚИЛИШ

Ухлатадиган дорилар одатда шарийъати исломия манъ қилган нарсалардан тайёрланади. Улар тезда мияга таъсир қилиб, марказий нерф системаси фаолиятини тўхтатиб туради ва натижада фикрсиз алжираши мумкин. Моҳир, ишончли, диндор врачлар кўригидан ўтгандан кейин улар тавсиясига биноан уларни истеъмол қилиш дуруст бўлади. Тавсиясиз ичиш эса жоиз эмас. Агар ишончли, диёнатли врач тавсиясига кўра кайф берадиган дориларни истеъмол қилгандан кейин кайфда алжираб аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмаслигига фатво берилган.

لِحَرْ نَعْنَايْفُ سَوَّوْ عَفِي نَحْ أَبَا تُتْلَأْسُ " : لَأَقِ سِيْ ذِمْرَاتِ لَزِيْعِ لَادَبَعْرَكَ دْ
نَحِيْحَ نَأَكْ نَأِ " : لَأَقِ . هَاتَأْرُمَا قَوْلَطِفِ وَسْأَرْ عِلَالِ عَفْتَرَأْفِ حَنْبَلِ لَابَرَشِ
أَمْ هُنَّ أَمْ لَعِي مَلْبُرَشِي نَحِيْحَ نَأَكْ نَأِ وَ قَوْلِ أَطَيَّهَفِ وَ هُنَّ أَمْ لَعِي بُرَشِي
"قَلَطَتْ مَلْ وَهْ".

“Абдулазиз Термизий: “Абу Ҳанифа ва Суфёнус Саврий раҳматуллоҳи алайҳлардан банж (нашадан бошқа бўлган маст қилгувчи ўсимлик) истеъмол қилиб, таъсири бошга кўтарилиб хотинини талоқ қилган киши ҳақида сўрадим. Агар у нима эканини билиб истеъмол қилса, хотини талоқ бўлади. Агар истеъмол қилаётган пайтда уни нима эканини билмаса, (ва хотинини алжираб талоқ қилиб қўйса) хотини талоқ бўлмайди”[18].

КАЙФЛИКДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ ЭРКАКНИНГ ҲАЁЛИДА БЎЛИШИ ШАРТ ЭМАС

Маст ҳолатда аёлига талоқ қўйса-ю, ўзига келгандан кейин қўйган талоғи эсида бўлмаса, лекин аёли ёки ўзга бирор киши эшитган бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

ТАЗЙИҚ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Тазйиқ ва мажбур ҳолатда аксарият ҳукмлар ўзгаради ва бундай ҳолатга тушган инсонларга баъзи шаръий ҳукмлар тартиб топмайди. Жумладан, маст қилувчи ичимликларни мажбуран истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди деб, юқорида зикр қилинди. Лекин, баъзи масалаларда тазйиқ ҳолатида амалга оширилган ҳукмлар ҳам эътиборга олинди ва шунга қараб ҳукм чиқарилади. Шундай ҳукмлардан бири талоқдир.

Масалан, бир киши бир кишини тутиб олиб, аёлига талоқ қўй бўлмаса сени ўлгунингча ураман ёки бирор аъзойингга қаттиқ шикаст етказаман деб, таҳдид қилса, у киши қўрққанидан аёлига сариҳ лафзлар билан талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади. Лекин сариҳ лафзлар ўрнига киноя лафзларни ишлатиб аёлига талоқ қўйса, бундай ҳолатда ниятга эътибор берилади. Агар ниятда талоқ қўйиш бўлмаса, талоқ тушмайди. Аксинча, талоқ қўйиш бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

أُحْيِيَ صَوَّالٌ قَالَ طَلَّ النَّبِيَّ إِذَا رَأَى مَوَّادِبَعَهُ وَوَجَلَ خَلَّجًا وَرَأَى لَكَ قَالَتْ غَوَّيَوُ"

“Ҳар бир эрнинг талоғи воқеъ бўлади ...қул бўлса ҳам, мажбуран (талоқ қўйган) бўлса ҳам. Чунки, талоқ саҳиҳдир”[19].

Бир киши талоқ қўйишга мажбур қилинмай, балки талоқ қўйишга вакил тайин қилишга тазйиқан мажбурланса ва бир кишига аёлини талоқ қилиш ҳуқуқини берса ва вакил у кишини аёлига талоқ қўйса, бас талоқ воқеъ бўлади.

عَقِيٌّ نَفِيٌّ لِي كَوُلِّ قَوْلٌ طَلَبَ لِي كَوْتَلَّ عَوْرَتُكَ إِذَا

“Бир киши талоққа вакил тайин қилишга мажбурланганлиги сабабли вакил қилса ва вакил талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади”[20].

ЁЗМА ТАЛОҚ ЁКИ ТАЛОҚНОМАГА ҚЎЛ ҚЎЙИШГА МАЖБУР ҚИЛИНСА

Бир киши аёлига ёзма талоқ қўйишга ёки талоқномага дасхат ёки бармоқ изини туширига мажбур қилинса ва ёзма равишда аёлига талоқ қўйса ёки талоқномага имзо қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Оғзидан талоқ лафзи чиқмаслиги шарти билан. Аллома Шомий бу ҳақда шундай деганлар:

بُتُّ كَيْ نَأَى لَعِ وَرُكُؤٌ وَلَفٍ، قَالَ طَلَبَ لِي كَوْتَلَّ عَوْرَتُكَ إِذَا دَارُمُ لَأَنَّ
رَابِعًا لِمَأَقَمَ تَمِي قُؤَاةً بَاتِكُ لَأَنَّ أَلْ قُلُطَاتِ أَلْ بَبَتَكَ فَوَتَأْرُمًا قَالَطِ
أَنَّهُ عَجَّحَ أَلْ وَعَجَّحَ لَأَنَّ رَابِعًا

“Мурод, талоқни талаффуз қилишга мажбур қилишдир. Бас, аёлини ёзма талоқ қўйишга мажбур қилинганлиги сабабли ёзма равишда талоқ қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Чунки, ҳожат пайтида китобат оғзаки нутқ ўрнига ўтиради. Бу ерда эса, китобатга ҳожат йўқ”[21].

Ботиндаги нарсани ифодалаб бериш учун зарурат вақтида китобатдан фойдаланишга тўғри келади. Гапиришга қодир одамни тазйиқ остида ёзма равишда аёлига талоқ қўйиши билан талоқ воқеъ бўлмайди. Чунки, бу ўринда китобатга ҳожат йўқ. Лекин, узоқ масофадан туриб, мажбур қилинмай мактуб орқали ёки sms орқали хотини талоқ қилса, эрдан эканлиги аниқ бўлса талоқ воқеъ бўлади.

ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРМАСАНГ ЎЗИМНИ-ЎЗИМ ЎЛДИРАМАН ДЕГАН АЁЛНИНГ ТАҲДИДИГА БИНОАН ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРИШ

Аёл ўз эрини талоқ қўйишга ундаб, менга талоқ бер ёки талоқ хати ёзиб бер, бўлмаса ўз жонимга қасд қиламан деса, эр мажбурлигидан талоқ берса ёки талоқ хати ёзиб берса, талоқ воқеъ бўлади. Гарчи, бу ишларни аёлни тинчлантириш ёки хотиржам қилиш мақсадида айтса ҳам. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу ҳақда қуйидаги ривоят нақл қилинган:

رَجُّنَّ نُهُجٌ ثَلَاثٌ: الْوُسْرَ لِقِ: "لَقِ نُهُجٌ لِقِ الْوُسْرَ لِقِ نُهُجٌ نُهُجٌ نُهُجٌ وَ" .

Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат” дедилар”[22].

ХАВФ САБАБЛИ НИКҲНИ ИНКОР ҚИЛИШ ТАЛОҚ ЭМАС

Жони, моли ёки обрўйига хавф бўлгани сабабли ёки бирор мақсадга эришиш учун никоҳни инкор қилса, масалан, бир киши: “Уйланганмисан?” деб, сўраса ёки бирор киши: “Тўйимиз бўлмаган” деб айтасан деб, мажбур қилса, “Ҳа, мени тўйим бўлмаган” деб айтиши билан аёлига талоқ тушмайди ва никоҳ ҳам бузилмайди. Ҳа, буларни ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ айтиш ёлғон ва катта гуноҳдир.

أَدُوْحُ نُوْكَيْ لَبِ أَقِ طُنُ وُكَيْ أَلِ صَاحِ الْكُنَّ لِي فَنَنْ أَلِ صَاحِ الْو

“Аслида, никоҳни бўлмаган дейиш асло талоқ эмас, балки никоҳни инкор қилишдир”[23].

ҲАЗИЛЛАШИБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Талоқда ҳазиллашиш ҳақиқатга ҳамл қилинади, яъни шаръан

эътиборга олинади деб, китоб муқаддимасида таъкидлаб ўтилди. Шу боис ҳазиллашиб аёлига талоқ қўйган кишининг талоғи воқеъ бўлади. Бу ҳақда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қуйидаги ҳадис ривоят қилинган:

دَجُّنٌ ثَلَاثٌ: جَلَلٌ وَسُرَرٌ لِقَاقٍ؛ لِقَاقٌ عُنُقٌ لَلْأَضْرَةَ زَوْجِي بَأْوَاعٍ؛ عُنُقٌ لِقَاقٍ وَسُرَرٌ لِقَاقٍ؛ لِقَاقٌ عُنُقٌ لَلْأَضْرَةَ زَوْجِي بَأْوَاعٍ.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат”? дедилар”.

Ушбу ҳадисга биноан Дуррул мухтор соҳиби ўз китобида қуйдагиларни аниқ-равшан қилиб келтирган:

هُنَالَهُ لَعَجَ عَرَّاشُ الْجَانِّ نَالَ عَنِّي دَوَّاءُ صَقَّ عُنُقِي هُنَّ إِفْبَعُ الْجَلَّالِ وَالرَّاهِلِ الْفَالِحِ بَدَجُّ وَبَدَجُّ

“Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу икки ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зеро, Шориъ талоқнинг ҳазлини жиддий деб эътиборга олган”[24].

Аллома шомий ҳам “Дуррул мухтор”да келган матнга зиёдо қилиб қуйидагиларни келтирган:

بَدَجُّ صَرِيٍّ مَلْنٌ وَإِوَهُمْ كُحُّ هُمْ زَلَّيْفٌ أَصْقَبَّ بَسَلَابِ مَلَكْتُهُ نَالَ

“Чунки, у сабабга кўра қасдан гапирди. Шу боис унга талоқнинг ҳукми лозим бўлади. Гарчи, (эр) талоқ қўйишни қасд қилмаган бўлса ҳам”[25].

ЯНГЛИШИБ ТАЛОҚ ЛАФЗИНИ АЙТИБ ЮБОРИШ БИЛАН ҲАМ ТАЛОҚ ВОҚЕЪ БЎЛАДИ

Шариъати исломия ҳазиллашиб айтилган талоқни талоқ деб ҳукм қилганидан кейин, авло йўлга биноан янглишиб айтилган талоқ лафзи билан ҳам албатта талоқ воқеъ бўлади. Шу боис бир кишини тилидан талоқ лафзи ўзи хоҳламаган ҳолатда чиқиб кетиб қолса, масалан, бир киши аёлига: “Ҳайиз кўряпсиз” дейман деб, уни ўрнига: “Талоқсиз” деб айтиб юборса, шу ҳолатда бир ражъий талоқ воқеъ бўлади. Шунингдек “Субаҳаналлоҳ” дейман деб “Аёлига талоқсан” деб айтиб юборса, бас талоқ воқеъ бўлади. Бу ўринларда қазоан талоқ ҳисобланади, диёнатан эмас. Мазахтомус ва ҳазиллашиб талоқ лафзи айтилганда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади.

طَفَلَتٌ وَأُقَالَ طَلًا هُنَّ اسْرَلَى لَعَى رَجَفِ قَالِ طَلًا رِيغَبَ مَلَكْتَلَا دَارًا نَابٌ
ءَاضَقُ عَقِيَّهَ فَحَصُمِ طَافَلَابٌ وَأَ - أَيِهَاسٌ وَأَ أَلْفَاغٌ وَأَهْ أَنْعَمَبِ مَلْعَ رِيغَبُ
لَعَجَ رَأْسَلَا نَالَ هَ نَ أَيَدَوَّ ءَاضَقُ عَقِيَّهَ نَ إِفْبَعَالَلْ أَوْلَزَاهَلَا فَا لَحَبُ ، طَقَفُ
ءَاجِبُ هَلَزَهَ .

“Талоқдан ўзга нарсани гапираман деб, тилидан талоқ лафзи чиқиб кетиб қолса ёки маъносини билмай ғофил ҳолатда ёки хаёлдан кўтарилиб талоқ лафзини талаффуз қилса ёки сўзни (“талаб” дейман деб “талоқ” деб) нотўғри талаффуз қилса, фақат қазоан талоқ воқеъ бўлади. Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу икки ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зеро, Шориъ талоқнинг ҳазлини жиддий деб эътиборга олган” (Дуррул мухтор).

قُلْ طَلَةٌ قَوْلًا طَرَبْتُ نَأْوَنَ اسْرَلَى لَعَى رَجَفِ هَلَلَا نَ أَخْبُسُ : لَوْ قِيَّ نَأْوَدَارًا نَابٌ
ءَاضَقُ لَ أَيَفُ نَكَلٌ ، هَيَّيْنَا لَ إِحْتَحِيَّ أَلْحِي رَصُ هَنَالَ .

“Субаҳаналлоҳ” дейман деб, тилидан “сен талоқсан” деган ибора чиқиб кетиб қолса, аёли талоқ бўлади. Чунки, у (лафз талоқда) ниятга ҳожат бўлмайдиган сариҳ ҳисобланади. Лекин, (талоқ тушиши) қазоан бўлади”[26].

[1] Дуррул мухтор. Ж. V. Б. 175.

- [\[2\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 452.
- [\[3\]](#) Шомий. Ж IV. Б. 453.
- [\[4\]](#) Шомий. Ж IV. Б. 453, Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.
- [\[5\]](#) Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.
- [\[6\]](#) Дуррул мухтор маъа шомий. Ж. IV. Б. 438-439.
- [\[7\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 444.
- [\[8\]](#) Шомий. Ж. V. Б. 13.
- [\[9\]](#) Шомий. Ж. V. Б. 4.
- [\[10\]](#) Шомий. Ж. V. Б. 9.
- [\[11\]](#) Оламгрия. Ж. I. Б. 462.
- [\[12\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 453.
- [\[13\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 444.
- [\[14\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 438.
- [\[15\]](#) Бадоиъус саноиъ. Ж. III. Б. 158.
- [\[16\]](#) “Дуррул мухтор ала ҳомиши шомий. Ж. IV. Б. 447.
- [\[17\]](#) “Шомий (Ж. IV. Б. 447)” да бу ҳақда шундай дейилган:
- [\[18\]](#) Нисобул ихтисаб. Б. 74-75., Фатавои раҳимия. Ж. V. Б. 321.
- [\[19\]](#) “Дурр мухтор ала ҳомиши Шомий. Ж. IV. Б. 438.
- [\[20\]](#) “Шомий. Ж. IV Б. 438-439.
- [\[21\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 440.
- [\[22\]](#) Термизий. Ж. V. Б. 225.
- [\[23\]](#) Шомий. Ж. V. Б. 507.
- [\[24\]](#) Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 449.

[\[25\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 449.

[\[26\]](#) Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 448-449.

МАЖНУННИНГ ХУШИ ЎЗИДАЛИГИДА АЁЛИНИ ТАЛОҚ ҚИЛИШИ
Мажнун хушига келган вақтида аёлига талоқ қўйса, унинг талоғи талоқ ҳисобланади. Мажнунлик пайтида қўйган талоғи талоқ ҳисобланмайди.

وَنُوجِةٍ لَّاحِ يَفْوُ لِقَاعٍ وَتَقَافِةٍ لَّاحِ يَفْوُ قِيْفِيَّ وَنُوجِيَّةٍ لِّدَلِ اَمِّ اَنُّوجِ

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роиқ).

МАЖНУН НОМИДАН БИРОР КИШИ ТАЛОҚ БЕРИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА ЭМАС

Мажнун тарафидан ота, ака ва бошқа валийлари талоқ беришга ҳақлари йўқ. Чунки, талоқ бериш ҳуқуқи Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг “Талоқ (аёлнинг) болдиридан тутган кишига” деган ҳадисларига биноан эрга берилган. Имом Муҳаммад берган фатвога кўра мажнун ўзига келиши учун бир йил муҳлат берилади. Агар бир йил давомида ўзига келмаса, қози мажнун билан уни аёли орасидаги никоҳни фасх қилади. Фатво шу қавлга берилган. Қози мусулмон бўлиши шартдир.

صَرَبَ وَمِدْجَ وَنُوجِةٍ اَشْحَافِ رَحَّالِ بَيْعِ نِيَجْ وَزَلِ اِيَّ اَمُّ دَحَّ اُرِّيَّ خَتَيْ اَلْوَيْ صُقْ وَلَوْجَ وَزَلِابٍ وَلِةَ سَمَّخَلِ اِيْفِ ؕ ؕ اَلْثَلَاثِ اَمَّ اِيْفِ اَلْحَوِّ وَ نُرُقَ وَ قَتَرَ وَ نَمُّ مَفِيَّ اَمَّكَ جُوزَلِابٍ وَ لَلْوَالِ اَلْثَلَاثِ اِيْفِ دَمَّحَ وَ . حَتَفَ حَصِّ دَرَّابِ وَ رِيَّ وَ رَحَّابِ

“Эр-хотиндан бирортаси бошқасининг айби туфайли ажралишга ихтиёрли бўлмайди. гарчи у айб жиннилик, маҳовлик, песлик, аёл кишиларда топиладиган ратақ (жинсий аъзонинг эрга яроқсиз ҳолда

тўсилиб қолиши) ва қарн (аёл кишининг жинсий аъзосида эр фойдалана олмайдиган даражада гўшт ўсиб қолиши) каби жиддий бўлса ҳам. Учала имомлар ушбу бешала касаллик борасида ҳанафий мазҳабиغا хилоф қилганлар. Агар бу касалликлар эрда бўлса аёлга ажралиш борасида ихтиёр берилади. Қози тарафидан никоҳни бекор қилинганига ҳукм қилинса дурустдир (Фатҳул қодир). Имом Муҳаммад агар эр аввалги учта жиннилик, маҳовлик, пестлик билан касалланса, аёлга ажралишга ихтиёр берилади деганлар. Баҳрур роиқ ва ундан бошқа китоблардан шу нарса тушунилади”[1].

ТАЛОҚ ТУШИШИ УЧУН УЧИНЧИ ШАРТ ҲУШИ ЎЗИДА БЎЛИШИ

Талоқ берувчи кишини ҳуши талоқ бераётган вақтда ўзида бўлиши шартдир. Беморлиги ёки дори истеъмол қилганлиги ёки бирор бошқа нарса туфайли беҳуш бўлса ва шу ҳолатда талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан қуйидаги ҳадис ривоят қилинган:

وَعَبَا بْن عَوْفٍ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ نِسَاءِ الْبُرْقُومِ إِذَا بَدَأَتْ يَوْمَ الْوَدْعِ تَلَاَقًا وَكَانَتْ فِي حَالِ غَيْرِ الْحَقْلِ فَقَالَ: "إِنْ بَدَأَتْ فِي حَالِ الْبُرْقُومِ فَهُوَ تَلَاقٌ وَإِنْ بَدَأَتْ فِي حَالِ الْوَدْعِ فَهُوَ نِكَاحٌ".

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Телба ва ақли мағлуб (яъни идрок қилувчи қувватлар ишдан чиққан) бўлган кишиларнинг талоғидан ўзга барча талоқ жоиздир” (Термизий ривояти).

БЕҲУШ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Эр беҳуш ҳолда қўйилган талоқ эътиборга олинмайди.

وَعَبَا بْن عَوْفٍ قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ نِسَاءِ الْبُرْقُومِ إِذَا بَدَأَتْ يَوْمَ الْوَدْعِ تَلَاقًا وَكَانَتْ فِي حَالِ غَيْرِ الْحَقْلِ فَقَالَ: "إِنْ بَدَأَتْ فِي حَالِ الْبُرْقُومِ فَهُوَ تَلَاقٌ وَإِنْ بَدَأَتْ فِي حَالِ الْوَدْعِ فَهُوَ نِكَاحٌ".

“Ҳўжайиннинг қулининг хотинига қўйган талоғи ва ҳушидан кетган кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор).

ҚАТТИҚ ҚЎРҚИШ НАТИЖАСИДА БЕРИЛГАН ТАЛОҚ

Қаттиқ қўрқиш натижасида ақл ўз муътадиллигини йўқотиб, назоратни қўлдан чиқариши натижасида осмон, ер, кеч, кундуз каби нарсаларни фарқлай олмай қолади. Бу ҳолат ҳам мажнунликни бир тури ҳисобланади. Аллома шомий бир савол-жавобни нақл қилиб, бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ тушмайди деб, таъкидлаган.

يَفِ اَثَالَتْ هَتْجَ وَزَقْلَطْ نَمِي فِ اْمَطْنِ لَيْسَ وَا.. اَفْوَخْ وَاْءَايْ حُ لَقَعَبَ هَدْ وَا
نَمَ شَهْدَلَا نَّابَ اَصِيَا اْمَطْنِ بَا جَا ، شُوْهُ دَمُ طَا تْ غَمَ وُوْ وَيْ صَا قُلَا سَلْ جَم
عُ قِي اَلْفِ نُونُ جَلَا مَاسْ قَا

“Ўта ҳаё қилганидан ёки қўрққанидан ақли кетса (талоқ қўйса талоғи тушмайди)... Қози мажлисида қаттиқ ғазабга тўлиб, даҳшатга тушиб аёлини уч талоқ қилган киши ҳақида назм ҳолатда сўралди. Шунда назм билан: “Даҳшатга тушиш мажнунликнинг қисмларидан бўлиб, у ҳолатда қўйилган талоқ воқеъ бўлмайди” деб жавоб берган”[2].

Эслатма: Мадҳуш деб, қомусда ҳайрат, қўрқинч ва ҳаё туфайли ақли кетган кишига айтилади.

ҚАРИЛИК, БЕМОРЛИК ЁКИ БИРОР МУСИБАТ САБАБЛИ АҚЛ ЎЗ НАЗОРАТИНИ ЙЎҚОТИШИ

Қарилик, касалликнинг қаттиқ оғриғи ёки бошқа бирор мусибатга дуч келиш сабабидан мия назорати йўқолган кишига ҳам мадҳуш (ақли жойида эмас) дейилади. Бу ҳолат қанча давом этса, шунча муддат уни сўзига эътибор берилмайди. Шу боис ўша вақтда берилган талоқ эътиборга олинмайди.

هُتَأَجِافِ بِي صُمْ لٍ وَأُضْرَمَلٍ وَأُزْبِكَلٍ هُلُقَعٌ لَتَّخَا نَمِي فُلْ أَوْيَ أَذْكَو :
هُلْ أَوْقَا رَبَّتْ عُتْ أَلْ لْ أَعْفَأْ أَلْ أَوْقَا أَلْ يَفِ لَلْ خُلَا بَلْ غَلْ أَلْ حِ يَفِ مَادْ أَمَفِ
"أَهُدِي رِي وَ أُهُمَلْ عِي نَا كُنْ أُو."

“Шунингдек, ёши кексайганлиги ёки касаллиги ёки бирор мусибатга гирифтор бўлганлиги сабабли ақли ўз назоратини йўқотган кишилар ҳақида: “Сўз ва ҳатти ҳаракатларида ақл назорат қила олмай қолган ҳолатда унинг айтган сўзлари эътиборга олинмайди. Гарчи айтган сўзларини билиб, ўзи хоҳлаб айтган бўлса ҳам”[3].

ҲАРОРАТИ ОШИБ АЛЖИРАБ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Ҳарорат кўтарилиб, қалтироқ босиб, тилидан ўзи хоҳламаган равишда у-бу нарсалар чиқиб кетса ёки у-бу нарсаларни гапириб юборса ва уларни билмаса, бас бундай вақтда қўйилган талоқ талоқ ҳисобланмайди. Ҳарорат жуда баланд бўлиб кетган вақтдагина инсон ўз мувозанатини йўқотиб, нима деяётганини билмай қолади. Лекин, ҳарорат мувозанатни йўқотмайдиган, ақл назоратини кетказмайдиган даржада паст чиқса ва сезги аъзолари ишлаётган бўлса, бу вақтда айтилган талоқ талоқ ҳисобланади. Чунки, талоқ тушиши учун соғлом бўлиш шарт эмас.

شَوْهَدْمَلْ أُو... هِي لَعِ عِي مُمْ لْ أُو... وَذَبَعَةَ أَرْمِ أَلْ عِي لَوْ مَلْ أُو قَالَطُ غَقِي أَلْ

“Қулининг хотинига қўйган ҳўжайиннинг, ҳушидан кетган ва мадҳуш кишининг талоғи тушмайди” (Раддул муҳтор)[4].

СЕҲР ВА ЖОДУ САБАБЛИ ЎЗИНИ ЙЎҚОТГАН, ҲИС АЪЗОЛАРИ ИШДАН ЧИҚҚАН КИШИ ТОМОНДАН ҚЎЙЛГАН ТАЛОҚ

Бир киши қаттиқ сеҳрланиб, унинг натижасида ақл ўз назоратини йўқотиб, натижасини билмай, тушунмай кўнглига келган нарсани беихтиёр алжирайверади. Бундай шахсларга ҳам мадҳуш дейилади. Бундай ҳолатда айтган сўзлари ва қилган феълларига эътибор берилмайди. Шу жумладан, айти шу ҳолатда берган талоғи

ҳам талоқ ҳисобланмайди[5].

ТУТҚАНОҒИ БОР КИШИНИ ТАЛОҚ ҚЎЙИШ

Тутқаноғи бор беморнинг талоғи икки кўринишга эга. Касал ёки соғлом ҳолатда талоқ қўйиш. Касал ҳолатда, яъни тутқаноқ пайдо бўлиб, ўзини йўқотиб, нима деяётганини билмай аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди. Тутқаноғи бор одам соғлом ҳолатда аёлига талоқ қўйса, талоғи талоқ ҳисобланади[6].

وَنُؤُحِ ۡلَاحِ يَفْوُ لِقَاعِ ۡهَتَقَافِ ۡلَاحِ يَفْ ۡوَهَفُ ۡقِيْفِي ۡوَنُؤُحِي ۡلَاحِ ۡمُ
نُؤُحِ ۡمُ

“Гоҳида мажнун бўлиб, гоҳида хушига келадиган киши хушига келган пайтида оқил ҳисобланади. Жиннилиги тутган ҳолатида мажнун ҳисобланади” (Баҳрур роиқ).

АҚЛИ ПАСТ КИШИНИ ТАЛОҒИ

Бир кишини гап-сўзи, кийим-кечаги жойида, лекин муомалада камчилиги бор, яъни ўн сўмли нарсани беш сўмга сотиб қўяди ёки пул ишқида фойда-зиённи ўйлаб ўтирмай бирор нарсани бажаради. Жумладан, бир киши ақли паст кишига бунча бераман аёлингни талоқ қил деса, ҳеч қандай иккиланишсиз аёлини талоқ қилади. Бундай кишиларни мажнун дейилмайди. Балки, ақли паст, тентак деб айтилади. Бундай шахслар томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади[7].

لَقَوْلِ اَفِيْفَخِ (اَهِيْفَسْ وَا... لِقَاعِ غِلَابِ جِوَزْلُكُ قَالَطُ غَقِيْو

“Оқил, болиғ ҳар бир эрнинг талоғи воқеъ бўлади... гарчи ақли паст бўлса ҳам” (Раддул мухтор).

ЎЛИМ ТЎШАГИДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ

Юқорида баён қилиб ўтилдики, ақлни ва ҳисни кетказмайдиган даражада касал бўлган киши томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади. Лекин, ўлим тўшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ юқорида зикр қилиб ўтилган ҳукмлардан фарқ қилади. Бу мавзу гарчи меросга тегишли бўлсада, ўлим тўшагида ётган киши томонидан қўйилган талоқ ҳақида қўйида бироз батафсил сўз юритилади. Бу масалани ёритишдан олдин шуни тушуниб олиш керакки, ўлим тўшагида талоқ қўювчи кишини фикҳ истилоҳида “форр (меросдан қочувчи)” дейилади, яъни аёлни меросдан маҳрум қилиш ниятида умрини охирида меросдан қочиб, аёлига талоқ қўяди. Бу ҳақда “Шомий”да: “Ўлми олдидан талоқ қўювчи кишиларга меросдан қочгани учун “фор (қочувчи)” дейилади” дейилган. Бу ўринда қўйилган талоққа қараб “форр” белгиланади. Агар ўлим тўшагида ётган киши боин ёки уч талоқ қўйган бўлса, меросдан қочувчи дейилади. Лекин, ражъий талоқ қўйса, “форр” дейилмайди. Чунки, ражъий талоқда меросдан қочишни сурати мавжуд эмас.

اَلْغَيْرِ الرَّجُلِ اَنْ اَلْزَوْجِ اَوْ اَلْاُتْمَانِ اَوْ اَلْاَوْلَادِ اَوْ اَلْاَقْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ a

“Боин талоқ қўйиши деб қайд қилиб қўйилди. Чунки. “фирор (меросдан қочишлик)” усиз собит бўлмайди. Ражъий талоқда эса, меросдан қочиш йўқ”[8].

Юриш-туришга қурби етадиган касал бўлиб, ўлимни бирор асорати бўлмаса ва шу вақтда аёлига талоқ қўйса, меросдан қочувчи дейилмайди. Чунки, талоқ қўювчи ўлим тўшагига чалинмаган.

اَلْاَسْرَابِ اَوْ اَلْاَسْرَابِ a

“Таҳорат, ҳожатхонага бориш каби уйдаги ўз юмушларини бажаришга қодир бўлса, меросдан қочувчи дейилмайди”[9].

Бу борадаги асл масала шуки, яшашдан умуман умидини узадиган касалликка чалинса, ўлим тўшаги дейилади. Бу даврда эр аёлига

талоқ қўйса ва аёли иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл эрнинг меросидан маҳрум бўладими ёки мерос оладими. Бу масалани икки кўриниши мавжуд. Биринчиси, эр аёлни талабига биноан ёки ўзи хоҳлаб ражъий талоқ қўйса ва аёли иддадалигида вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Иккинчиси, эр аёлига боин талоқ қўйди. Бас, буни икки сурати бор. Биринчиси, аёлни талабига биноан эр хотинига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади. Чунки, аёл ўз талоғини эридан талаб қилди ва ўзи қилган ишга чора йўқ. Иккинчиси, аёлни талабисиз эр аёлига боин талоқ қўйса ва аёл иддадалигида эр оламдан ўтса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

Аёл ражъий ёки мутлоқ талоқ қўйишни эридан сўраса, эр боин талоқ ёки уч талоқ қўйса, аёл хотинликдан чиқади. Лекин, меросхўрликдан чиқмайди. Чунки, аёл талаб қилган талоқ ражъий ёки мутлоқ талоқ эди. Мутлоқ талоқ одатда ражъийга ҳамл қилинади. Эр аёли талаб қилган нарсани хилофини қилгани учун бундай талоқ билан идда ўтирган аёлнинг эри иддасида вафот этиб қолса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди.

رَزَتْحِ اَوْ ، عُوْضُوْمَلِا وَهُ اَمَكِ وَضَرَمِ يِ فِ يَ اَيَّ اَيَّ عَجْرَ عِبَلِ اَطِ ثَرَتْ اَذَكِ و
نَ اَبِ يَ اَطَقَفِ قِ اَلَطِ وَا هَلْ وَقِ رُ كَذِي اَمَكِ اَوْ مَ اَبِ اَهْ اَبْ اَوْ وَلِ اَمِ عِ عَجْرَلِ اَبِ
اَدِ اُ هُ ثَرَتْ عِ عِ لِ اِ يِ فِ تَ اَمَ فِ اَثَ اَلِ اِ اَهْ قِ لَ طِ فِ يِ نِ قِ لَ طِ وَضَرَمِ يِ فِ هُ لَ تَ لَ اِ قِ
عِ عِ جَرِ يِ نِ قِ لَ طِ اَوْلِ وِقِ كِ ؛ ثَرِ اِلِ اِ يِ فِ اَهْ قِ حِ لُ طِ بِ يِ اَلِ فِ اِئْدَتْ بُمِ رَ اِ صِ
لَ بَ قِ يَ اَحِ اَلْ دُنْ لِ اِلْ لِيْ رِيْ اِلْ عِ جَرَلِ اِ نَّ اَلْ هُ لْ وِقِ نِ يِ لْ وُ صُ فِ لِ اِ عِ مَ اِ جِ اَهْ اَبْ اَفِ
تَ بَ لَ طِ وَلِ اَمِ فِ اَلِ حِ بِ ، اَهْ قِ حِ طِ اَقِ سِ اِبِ عِ يِ ضَ اَرُ نِ كَتْ مَ لَ فِ يَ اِ عِ لِ اِ اِ ضَ قِ نِ اِ
نِ اَبِ لِ اِ

“Ражъий талоқ қилишни эридан сўраган аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Шунингдек, аёл эридан ражъий талоқ қўйишни сўраса-ю, эр боин талоқ қилса, аёл меросдан маҳрум бўлмагани каби аёл эридан мутлоқ талоқ қўйишни сўраса ва у боин талоқ қўйса ҳамда эр аёли иддада ўтирганда вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлмайди. Чунки, ражъий талоқ идда тугашидан илгари никоҳни кетказмайди. Лекин, аёл эридан боин талоқ қўйишни сўраса ва талоқ қўйилгандан кейин идда даврида эр вафот этса, аёл меросдан маҳрум бўлади”[10].

РАЖЪИЙ ТАЛОҚ ИДДАСИДА ЎТИРГАН АЁЛ ВАФОТ ЭТСА, ЭР МЕРОС ОЛАДИМИ?

Аёл ражъий талоқ иддасида ўтирганда эр оламдан ўтиб қолса, мерос олиши дуруст бўлгани каби эр ҳам ражъий талоқ иддасида ўтирган аёли ўтиб қолса, ундан мерос олади. “Оламгрия”да бу масала батафсил баён қилинган:

وَضَرَمَ لِحَافٍ وَأَوْتَحَصَ لِحَافٍ فِي أَيِّ حَرِّ أِقْلَطُ هَتَّأُزْمًا قَلَطَ إِذَا لُجَّ رِلًا
نَاثَرَاوَتِي أُمُّهُ نِإْفِ دَغَلَا فِي يَهْوَتَامُ مَثَ أَوَاضِرَ رِيغَبُ وَأَوَاضِرَبِ
عَامُ جَابِ.

“Эр соғлигида ёки касаллигида аёлини розилигига биноан ёки аёлини розилигисиз аёлига ражъий талоқ қўйса, сўнг эр аёлининг иддасида оламдан ўтса, бас бири иккинчисидан ижмога биноан мерос олиши мумкин”[11].

ДИЁНАТАН ВА ҚАЗОАНДАН МУРОД

Талоқ масалаларида кўп ўринда “диёнатан” ва “қазоан” лафзлари истеъмол қилинади. Баъзи масалаларда “диёнатан” талоқ воқеъ бўлади дейилса, баъзи масалаларда “қазоан” ва баъзиларида иккаласига биноан талоқ воқеъ бўлади дейилади. Шунинг учун улардан кўзланган мақсадни ва улар орасидаги фарқни билиб олиш лозим. Диёнатандан мурод талоқни тушиш ёки тушмаслиги, хато ёки тўғри бўлиши талоқ қўювчининг ниятига боғлиқ бўлиб, у ниятни шахсни ўзи ва Аллоҳ таоло билади ва бунга банд билан Аллоҳ таоло ўртасидаги нарса деб таъбир берилади. Қазоанда ниятга қаралмайди балки, қарина ва ҳолатларни зоҳирига қараб ҳукм чиқарилади. Қози ҳар бир шахснинг зоҳирий ҳолатига жавобгар бўлади ва шунга биноан ҳукм чиқаради. Унга хилофан муфтий эса, сўровчининг саволига биноан жавоб беради. Агар сўровчи киноя лафзларни айтиб, улардан талоқни ният қилмаганини муфтийга билдирса, муфтий талоқ воқеъ бўлмайди деб, жавоб беради. Масалан, бир киши қаттиқ жаҳли чиққанда бутунлай беҳуш бўлишини даъво қилапти, диёнатан бундай суратда талоқ тушмайди деб ҳукм қилинади. Шунингдек, бир киши уч марта талоқ лафзини айтиб, ниятида уч талоқ эмас балки биринчи лафзни

таъкидлаш бўлганлигини даъво қилмоқда, муфтий ниятига эътиборан бир ражъий талоқ тушади деб ҳукм қилади. Қози эса, уч талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Аллома Шомий ҳам бу ҳақда шундай деган:

"هُلْمَتْحَيِّ امَّيَّوْنَ هُنَّ اَلْاَعْتَابُ وَبَرَّ نَبِيَّوْهُنَّ بِيَّ امَّيَّوْنَ هُنَّ حَصَّتْ
هُنَّ صُيَّ اَلْفِ ضِاِقُ اَلْاَمِّ عِوُوقُ وَا مَدَعَبُ يَّتْفُمُّ اَلْاِهِيَّتْ فَيَّفُ هُطْفَل
وَهَنِّي رَقَّ اَلْبِرَّ اَطْلُ اَلْفِ اَلْحُ هُنَّ اَلْعُوقُ وَا بِلَّ عِيَّوْنَ يَّوْنَ."

“(Эр аёлига талоқсан, талоқсан, талоқсан деса ҳамда мен бу билан учтани эмас, балки биринчиси билан талоқғи, иккинчиси ва учинчиси билан эса, биринчини таъкидлашни ният қилганман деса) Унинг нияти ўзи билан Роббиси ўртасида дуруст бўлади. Чунки, у лафз эҳтимол қиладиган нарсани ният қилди. Шунга биноан муфтий талоқ тушмайди деб, фатво беради. Қози эса, уни тасдиқ қилмай талоқ тушади деб ҳукм чиқаради. Чунки, унинг нияти ҳолатнинг зоҳирига хилофдир”[12].

Фойда: Ҳозирги бепарволик даврида муфтий ҳам юқорида айтилаган уч талоқ лафзи таъкид деб эътиборга олмай, уч талоққа фатво бериши лозим.

МАСТ КИШИНИНГ ТАЛОҒИ ҲАҚИДАГИ БАҲС

Мастликнинг ҳақиқати:

Мияга хурсандчилик ва мастлик шу қадар ғолиб бўладики, натижада инсон осмон билан ерни ва эркак билан аёлни фарқлай олмай қолади ёки бемаъно алжирай бошлайди ва ҳаяжонда у-бу гапларни гапириб юборади. Шу ҳолатнинг номига мастлик дейилади.

صُرَّ اَلْاَنْمَاءُ سَلَّ اَوْ فُرْعِي اَلْفِ لِقَعْلُ اَلْيَزِي رُوْرُسُ : رُكُّ سَلَّ اَنْ اَرْكُ سَوْ
وَمَالَ كَيْفِ يَدَّهِي فِ لِقَعْلُ اَلْعُبْلُغِي لَب : اَلْاَقُو

“Ёки сукрона - сукр деб ақлни зоил қиладиган хурсандчилик бўлиб, у сабаб ер билан осмонни ажрата олмай қолади. Абу Юсуф ва Имом

Муҳаммад раҳматуллоҳи алайҳлар “Мастлик ақлга ғолиб келиб ажирай бошлайди” деганлар”[13].

نَمُنْ اَرْكَسْ لَآءِ فَيَنْحَ يَبْأَدْنَعَفَ رُكْسْ لَآءِ دَحْ نَآيَبْ هُءَلْ قَعَلْ اَرْ نَابْ هُءَلْ وَقَو
لُقْغَيْ اَلْ وَاَرْيَشْ كِ اَلْ وَاَلْ يَلَقْ اَقْطَنَمْ لُقْغَيْ اَلْ يَدَّلْ اَوْ هُءَلْ دَحْيْ يَدَّلْ اَلْ ذِيْبْ نَلْ
طَلَتْحَيْ وَاَرْيَشْ يَدَّلْ اَوْ هُءَلْ اَقْوَءْ اَمَّسْ لَآءِ نَمِنْ صُرْ اَلْ اَلْ وَاَرْمُ لَآءِ نَمِنْ لُجْرْ لَآءِ
اَبْ لَآءِ هُمُ اَلْ كِ

“Ақл мувозанатини йўқотиши” деган қавли мастлик ҳадди баёнидир. Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳ наздиларида набиз туфайли ҳад уриладиган мастлик у - маст бўлган киши озми кўпми гапираётганини ақл қилмайдиган, эркакни аёлдан, осмонни ердан ажрата олмайдиган даражада бўлган мастликдир. Икки имом: “Ҳад уриладиган мастлик маст киши алжираб кўпинча сўзи аралашиб кетадиган даражага етган мастликдир” деганлар” (Баҳрур роиқ).

Маст ҳолатда талоқ қўйиш ҳукми:

Мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст кишида ҳам ақл ўз мувозанатини йўқотади. Шунга биноан аслида мажнун ва беҳуш инсонлар каби маст инсон томонидан айтилган талоқ тушмаслиги керак. Лекин, ҳанафий мазҳаби уламолари маст инсонга зажр ва огоҳлантириш бўлсин учун уни қўйган талоғини эътиборга олганлар. Чунки, шариъати исломияда маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилишдан қаттиқ қайтариқлар ворид бўлган ва наша, шароб каби нарсаларни истеъмол қилиш гуноҳи кабира ҳисобланади. Шунга биноан маст инсонлар ҳуши ўзида бўлган инсонлар қаторида ҳисобланаиб, ҳукм чиқарилади ва улар томонидан қўйилган талоқ талоқ ҳисобланади.

يَا نَارُكْسْ لَآءِ لُحْ دَيْلِ ، عُنْ اَدَبْ اَرْيَشْ دَقَتْ وَاَلْ لُقْغَيْ اَعْلَ اَبْ جِوَزْ لُكْ قَا لَطُ غُ قَيْ وَا
وَلْ وَقَو لُقْغَيْ وَاَلْ وَقَو نَبْ اَفْ اَنْمُ اَلْ فِ ، هَلْ اَرْجَرْ لُقْغَيْ اَلْ اَلْ مَكْحُ يَفْ هُنْ اِفْ
نَارُكْسْ لَآءِ وَاَلْ يَتْ اَلْ اَلْ

“Оқил, болиғ кишиларнинг талоғи воқе бўлади. Гарчи тақдиран оқил бўлсада. Бунга биноан маст кишилар томонидан қўйилган талоқ воқеъ бўлади. Чунки, улар зажран ақлли кишилар ҳукмидадир. Мусаннифнинг оқил ва маст деган қавли орасида ҳеч қандай қарама қаршилик йўқ”[14].

МАСТ ҲОЛАТДА ТАЛОҚНИ ВОҚЕЪ БЎЛИШ ҲИКМАТИ

Аллоҳ таолонинг ҳазрати инсонга берган беҳисоб неъматларидан бири бу ақл неъматидир. Ақл неъматидир орқали инсон бошқа махлуқотлардан ажралиб туради. Инсон Аллоҳ таолонинг ушбу неъматига шукур адо қилишдан ожиздир. Инсон ақлли бўлгани учун барча махлуқотлар уларга бўйин сундирилган. Лекин, барча махлуқотларнинг эгаси фақат Аллоҳ таолодир. Ҳатто, инсон ўзининг бирор бир аъзосига ҳам молик эмасдир, яъни бир аъзосини кесиб, бир кишига бериб юборишга ҳаққи йўқ. Агар ҳеч қандай сабабсиз бир бармоғига талофат етказса, шариъат нигоҳида у инсон қаттиқ гуноҳкор бўлади. Улкан неъмат бўлган ақлга путур етказадиган маст қилувчи, ҳаром ичимликларни истеъмол қилиб, уни устига аёлига талоқ қўйиш улкан зулм ва гуноҳи кабира ҳисобланади. Шу боис шариъат нигоҳида бундай кимсалар қаттиқ жазога лойиқдирлар.

Ачинарли гап шуки, бизнинг юртларда мазҳаббошларга эргашмайдиган, ўзларини аҳли ҳадис деб ҳисоблайдиган кишилар маст ҳолатда айтилган талоқ воқеъ бўлмайди деб, таъкидлайдилар. Лекин, улар тутган қавл фатво берилган қавл эмас. Балки муфто беҳ бўлган ва таржиҳчилар томонидан таржиҳ қилинган қавл бу маст ҳолатда айтилган талоқни воқеъ бўлишидир. Бу жумҳур олимларнинг мазҳабларидир. “Бадоиъус саноиъ”да бу масалага ойдинлик киритилиб, шундай дейилган:

بَرَشْ نَابِ رُوْطَحِمِ بَبَسَبْ هُرْ كُسَ نَاكْ نَافْ هَتَّ اَرْمَ اَقْلَطْ اِذَا نَارْ كَسَلْ اَمَّ اَوْ
مَعْدَنْ عَقَاوْ هُوَ اَلَطْفْ هُوَ لَقَعْ لَارَوْ رَكَسْ يَتَّحْ اَغْ وَطْ ذِي بَلَّ اَوْ رَمَّ حَلْ
هُنَّ اَهْ نَعْ هَلْ لَ اِيضَرَّ نَامْ تَعْنُ عَوْ مُمْ نَعْنُ هَلْ لَ اِيضَرَّ رَ اَحْ صَلْ اَمَّ اَعْ وَاَمَّ لُغْلْ
يَعْفْ اَشْلْ اِيْلُ وُقْ دَحْ اَوْ وُوْ يَخْ رَكْلْ اَوْ يِ وَاَحْ طَلْ اَدَحْ اَوْ هَبْ وُوْ هُوَ اَلَطْ غَقِيْ اَلْ

“Маст киши аёлини талоқ қилса ва уни мастлиги шариъатда ман қилинган хамрни ёки набизни ўз ихтиёри ила ичиш билан маст бўлиб, ақли зойил бўлса, бас уни қўйган талоғи барча уламолар ва саҳобийлар наздида воқеъ бўлади. Усмон розияллоҳу анҳу ундай кишиларнинг талоғи талоқ эмас деганлар. Таҳовий ва Кархийлар ушбу қавлни олганлар ва бу Шофийнинг икки қавлидан биридир”[15].

“Дуррул мухтор” ва “Кифоя”нинг эътимодсиз ибораларига таяниб, жумхур саҳобий ва ҳанафий фақиҳларининг асосли қавлларини тарк қилиш фатво берилмаган қавлни рожиҳ қилиш ҳисобланади ва қувватсиз гапга амал қилиш лозим бўлиб қолади. Баъзилар айтадиларки, шароб ичиб кайф бўлганларга саксон дарра урилади ва улар аёлларини шу ҳолатда талоқ қилиб қўйган бўлсалар талоғи тушади деб ҳукм қилиш жазо устига жазодир дейдилар. Биз бундай ғояни илгари сурувчилар билан келишиб бўлмайди деймиз. Чунки жазо устига жазо бўлиши хамр ичгандан кейин талоқ қилмаса ҳам хотини талоқ бўлади деб ҳукм чиқарилсагина бўлади. Лекин, бу ерда хамр ичиб, хотинига талоқ қўйса аёли талоқ бўлади дейилмоқда. Нима деб ўйлайсиз агар маст одам ичиб олиб талоқдан бошқа гуноҳларни қилса, жазо тайин қилинмайдими? Масалан ичиб олиб намоз, рўза ва бошқа ибодатларни тарк қилса, уларни қазосини ўқишга ҳукм қилинмайдими. Албатта, намозларни қазосини адо қилишга ҳукм қилинади. Демак, уларнинг гапларига биноан маст одамга тарк қилинган намозларни адо қилиш ортиқча зулм эканда?

Шароб ва маст қилувчи ичимликларни истеъмол қилувчилар жамоат жойларда ва ёлғиз ҳолатларда ҳеч нарсадан тап тортмай Аллоҳ таоло томонидан қайтарилган бўлса ҳам нафсларини қондириш мақсадида хамр истеъмол қилмоқдалар. Биз ҳам хамр ичувчиларга имконият яратиб бериб, уларнинг қўйган талоқлари тушмайди деб, уларга кенг йўл очиб бермаслигимиз даркор. Аксинча, биз шундай эҳтиёт йўлни тутайликки, маст қилувчи ичимликларни ичувчилар камайсин ва келгусида бундай гуноҳи кабира йўл буткул тугасин. Шариати мутаҳҳора ислом аввалида хамрни ҳаром қилиш билан бир қаторда хамр қўйиладиган идишларнинг ишлатишини ҳам қатъий ҳаром қилди. Чунки, бу орқали хамрга олиб борадиган йўлларнинг барчаси беркилади ва инсонлар қалбида хамрни ёмонлиги жойлашиб, ундан нафратлана бошлайдилар. Шуларга биноан маст қилувчи ичимлик истеъмол қилгандан кейин қўйилган талоқ воқеъ бўлади деб ҳукм қилиш шариъати исломияни ҳақимона ҳукми ҳисобланади. Бу инсонларга сабоқ бўлиб, хамр ичишдан тийилишга олиб келади.

ТАЛОҚ ТУШМАЙДИГАН БАЪЗИ МАСТ ҚИЛГУВЧИ НАРСАЛАР

Баъзи дориларни истеъмол қилиш натижасида кайфи ошиб қолса ва шу ҳолатда аёлига талоқ қўйиб қўйса, талоғи талоқ ҳисобланмайди.

عَقَيْتُ مَلَاحِ ابْمَبْ وَأَعْدُصِلْ ابْهُ لِقَعَلْ اَزْ وَ

“Бош оғриғи ёки мубоҳ нарсанинг истеъмоли сабабли ақл зойил бўлиб талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди”[16].

Вино, наша, ароқ ва баъзи маст қилувчи нарсаларни истеъмол қилиш шаръан ҳаромдир. Уларни истеъмол қилгандан кейин қуйидаги суратларда талоқ воқеъ бўлмайди:

1. Бир киши маст қилувчи ичимликлардан бирортасини маст қилувчи ичимлик эканидан беҳабар ҳолда ичиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди. Бу ҳақда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан нақл қилинган қуйидаги ривоят келтирилади:

نِإِلْ اَقْ مَلَسَ وَ هُوَ يَلْعُ لَلْ اِلْ صِيْبِ لَلْ اَنْ عُوْ عُوْ لَلْ اِيْضَرِ سَابِعِ نَبِ اَنْ
هُ لَعِ اُوْوَرُكُتْ سَا اَمَ وَ نَايْ سُنْ لْ اَوْ اَطْحُ لْ اِيْ تُمُّ اَنْ عَ غَ وَ هُوَ لَلْ

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Аллоҳ таоло умматимдан янглишиб, эсдан чиқариб ва унга (ҳаётига хав соладиган тарзда) мажбурланиб қилган нарсаларни авф қилди”;

2. Бир киши ҳаётига хавф бўладиган ёки бирор аъзосига нуқсон етказиладиган даражада шароб ёки кайф қиладиган нарсаларни истеъмол қилишга мажбурланса ва уларни истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

3. Қорин очлигидан ҳаётига хавф туғилса ва истеъмол қилиш учун кайф берувчи ҳаром нарсалардан ўзга бирор истеъмоли ҳалол нарса топилмаса, кайф берувчи нарсани (ҳаётини хавфдан қутқарадиган даражада) истеъмол қилиб ҳаётини сақлайди. Бундай вазиятларда

шариъати исломия ҳаром нарсаларни белгиланган тартибда истеъмол қилишга рухсат беради. Шунинг учун бундай ҳолатда кайф берувчи нарсаларни истеъмол қилиб, кайфда ўзини назорат қила олмай аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди;

4. Кайф берувчи нарсаларни муолажа учун истеъмол қилса ва кайф бўлиб қолиб, аёлига талоқ бериб қўйса, талоқ воқеъ бўлмайди.

فَلْيَخُذْ لَكَ الْيَوْمَ حَقَّ صَفِ الرَّطْبِ وَأَهْرُكُمْ رَكْسًا نَمِيْفُ حَيْضِ صَّتِ لَفَلْتَخُذْ :
حَقَّ فُلَا يَفَلَاقِ عِوُقُؤُلَابِ صَالُخُلَا يَفَمَزَجُو . عِوُقُؤُلَا مَدَعِ أَوْرِيَعُو
يَفَبَبَسَّتِ لَالِ سَيَلَلِ لَقَعَلِ لَأَوَزَدْنَعِوُقُؤُلَا بَجُومٌ نَالُ نَسَحَالُ لَوَالُو
فَلْتَنْمُ وَهَوِرُؤُطَحِمِ بَبَسَبِوَلِ أَوَزِ .

“Бир киши мажбур қилиниш натижасида ёки (чўлда қолиб ундан ўзга ейдиган нарсаси ёки ичадиган нарсаси қолмай) чорасиз ҳолда маст қилувчи нарсани истеъмол қилиб маст бўлса, “Тухфа” ва бошқа китоб соҳиблари талоқ тушмаслиги саҳиҳ деб айтганлар. “Хулоса” китобида эса, талоқ тушади дейилган. “Фатҳ” китобида айтди: “Биринчи гап муносиброқдир. Чунки, ақл кетганда талоқ тушишлигини вожиб қилган нарса, манъ қилинган нарса туфайли ақл кетишидир. Бу ерда эса, у топилмаяпти[17].

УХЛАТУВЧИ ДОРИЛАР САБАБЛИ КАЙФДА ТАЛОҚ ҚИЛИШ

Ухлатадиган дорилар одатда шариъати исломия манъ қилган нарсалардан тайёрланади. Улар тезда мияга таъсир қилиб, марказий нерф системаси фаолиятини тўхтатиб туради ва натижада фикрсиз алжираши мумкин. Моҳир, ишончли, диндор врачлар кўригидан ўтгандан кейин улар тавсиясига биноан уларни истеъмол қилиш дуруст бўлади. Тавсиясиз ичиш эса жоиз эмас. Агар ишончли, диёнатли врач тавсиясига кўра кайф берадиган дориларни истеъмол қилгандан кейин кайфда алжираб аёлига талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлмаслигига фатво берилган.

لَجْرٍ نَعْنَأَيْفُسَوَ وَفِي نَحْ أَبَا تُتْلَأَسْ " : لَأَقِ يِيْذِمُرَّتِ لَأَزِيْرَعَلَا دَبَعَرَكَدْ"
نَحْ نَأَكْ نَأِ " : لَأَقِ . هَاتَأْرُمَا قَلَطَفِ وَسَأُرِ لَأِ عَفَتْرَأَفِ حَنْبَلَا بَرَشِ
أَمْ نَأِ مَلْعَيِ مَلْ بَرَشَيِ نَحْ نَأَكْ نَأِوْ قَلَطَيِ هَفَ وَهُ أَمْ نَأِ مَلْعَيِ بَرَشَيِ

"قَالَ طُتَ مَلَّ وَهُ

“Абдулазиз Термизий: “Абу Ҳанифа ва Суфёнус Саврий раҳматуллоҳи алайҳлардан банж (нашадан бошқа бўлган маст қилгувчи ўсимлик) истеъмол қилиб, таъсири бошга кўтарилиб хотинини талоқ қилган киши ҳақида сўрадим. Агар у нима эканини билиб истеъмол қилса, хотини талоқ бўлади. Агар истеъмол қилаётган пайтда уни нима эканини билмаса, (ва хотинини алжираб талоқ қилиб қўйса) хотини талоқ бўлмайди”[18].

КАЙФЛИКДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚ ЭРКАКНИНГ ҲАЁЛИДА БЎЛИШИ ШАРТ ЭМАС

Маст ҳолатда аёлига талоқ қўйса-ю, ўзига келгандан кейин қўйган талоғи эсида бўлмаса, лекин аёли ёки ўзга бирор киши эшитган бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

ТАЗЙИҚ ҲОЛАТДА ҚЎЙИЛГАН ТАЛОҚНИНГ ҲУКМИ

Тазйиқ ва мажбур ҳолатда аксарият ҳукмлар ўзгаради ва бундай ҳолатга тушган инсонларга баъзи шаръий ҳукмлар тартиб топмайди. Жумладан, маст қилувчи ичимликларни мажбуран истеъмол қилиб, аёлига талоқ қўйса, талоқ тушмайди деб, юқорида зикр қилинди. Лекин, баъзи масалаларда тазйиқ ҳолатида амалга оширилган ҳукмлар ҳам эътиборга олинди ва шунга қараб ҳукм чиқарилади. Шундай ҳукмлардан бири талоқдир.

Масалан, бир киши бир кишини тутиб олиб, аёлига талоқ қўй бўлмаса сени ўлгунингча ураман ёки бирор аъзойингга қаттиқ шикаст етказаман деб, таҳдид қилса, у киши қўрққанидан аёлига сариҳ лафзлар билан талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади. Лекин сариҳ лафзлар ўрнига киноя лафзларни ишлатиб аёлига талоқ қўйса, бундай ҳолатда ниятга эътибор берилади. Агар ниятда талоқ қўйиш бўлмаса, талоқ тушмайди. Аксинча, талоқ қўйиш бўлса, талоқ воқеъ бўлади.

“حَيَّصَ قَالَ طَلالٌ نِإفْ أَهْرَكُمْ وَأَدْبَعْ وَلَوْ خَلَّجَ وَرَّكُوكُ قَالَ طُعْ قَيْو”.

“Ҳар бир эрнинг талоғи воқеъ бўлади ...қул бўлса ҳам, мажбуран (талоқ қўйган) бўлса ҳам. Чунки, талоқ саҳиҳдир”[19].

Бир киши талоқ қўйишга мажбур қилинмай, балки талоқ қўйишга вакил тайин қилишга тазйиқан мажбурланса ва бир кишига аёлини талоқ қилиш ҳуқуқини берса ва вакил у кишини аёлига талоқ қўйса, бас талоқ воқеъ бўлади.

عُ قَيْو نِإفْ لِي كُؤَلْ قُلْ طَفَلٌ لَّكَ وَفَقَالَ طَلالٌ لِي كُؤَلْ لِي عَ وَرَكُؤُا إِذَا

“Бир киши талоққа вакил тайин қилишга мажбурланганлиги сабабли вакил қилса ва вакил талоқ қўйса, талоқ воқеъ бўлади”[20].

ЁЗМА ТАЛОҚ ЁКИ ТАЛОҚНОМАГА ҚЎЛ ҚЎЙИШГА МАЖБУР ҚИЛИНСА

Бир киши аёлига ёзма талоқ қўйишга ёки талоқномага дасхат ёки бармоқ изини туширига мажбур қилинса ва ёзма равишда аёлига талоқ қўйса ёки талоқномага имзо қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Оғзидан талоқ лафзи чиқмаслиги шарти билан. Аллома Шомий бу ҳақда шундай деганлар:

بُتْ كَيْ نَأْ عَ وَرَكُؤُا وَلَفْ، قَالَ طَلالٌ بَطْفَلٌ لِي عَ وَرَكُؤُا لِي دَارْمُ لِي نَأْ رَابِعُ لِي مَأَقْمٌ تَمِي قُؤَا عَبَاتِ كَالِ نَأْ لِي قُلْ طَطِ أَلِ بَبَتْ كَفْ وَتَأْرْمُ أَلِ طِ أَنْ هَ عَ حَ أَلِ وَ عَ حَ أَلِ رَابِعُ بَ عَ ابَ

“Мурод, талоқни талаффуз қилишга мажбур қилишдир. Бас, аёлини ёзма талоқ қўйишга мажбур қилинганлиги сабабли ёзма равишда талоқ қўйса, аёли талоқ бўлмайди. Чунки, ҳожат пайтида китобат оғзаки нутқ ўрнига ўтиради. Бу ерда эса, китобатга ҳожат йўқ”[21].

Ботиндаги нарсани ифодалаб бериш учун зарурат вақтида китобатдан фойдаланишга тўғри келади. Гапиришга қодир одамни тазйиқ остида ёзма равишда аёлига талоқ қўйиши билан талоқ воқеъ бўлмайди. Чунки, бу ўринда китобатга ҳожат йўқ. Лекин, узоқ

масофадан туриб, мажбур қилинмай мактуб орқали ёки sms орқали хотини талоқ қилса, эрдан эканлиги аниқ бўлса талоқ воқеъ бўлади.

ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРМАСАНГ ЎЗИМНИ-ЎЗИМ ЎЛДИРАМАН ДЕГАН АЁЛНИНГ ТАҲДИДИГА БИНОАН ТАЛОҚ ХАТИ ЁЗИБ БЕРИШ

Аёл ўз эрини талоқ қўйишга ундаб, менга талоқ бер ёки талоқ хати ёзиб бер, бўлмаса ўз жонимга қасд қиламан деса, эр мажбурлигидан талоқ берса ёки талоқ хати ёзиб берса, талоқ воқеъ бўлади. Гарчи, бу ишларни аёлни тинчлантириш ёки хотиржам қилиш мақсадида айтса ҳам. Чунки, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу ҳақда қуйидаги ривоят нақл қилинган:

دَجُّنٌ نُّهَجٌ ثَالِثٌ: «لَلْأُلُسْرِ لَأَقُ: لَأَقُ هُنَّ عُلَلِ لَأَضْرَرَةَ رِيَّ بَأْ نَعُ، عَغْرَجُّ لَأَوُ، قَالِ طَلَأَوُ، حَالِ نَلَأُ؛ دَجُّ نُّهَجُ زَوُ».

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат” дедилар” [22].

ХАВФ САБАБЛИ НИКҲНИ ИНКОР ҚИЛИШ ТАЛОҚ ЭМАС

Жони, моли ёки обрўйига хавф бўлгани сабабли ёки бирор мақсадга эришиш учун никоҳни инкор қилса, масалан, бир киши: “Уйланганмисан?” деб, сўраса ёки бирор киши: “Тўйимиз бўлмаган” деб айтасан деб, мажбур қилса, “Ҳа, мени тўйим бўлмаган” деб айтиши билан аёлига талоқ тушмайди ва никоҳ ҳам бузилмайди. Ҳа, буларни ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ айтиш ёлғон ва катта гуноҳдир.

أَدُو حُجُّ نُّو كَيْ لَبِ أِقَالِ طُنُّو كَيْ أَلِ أَلِ صَأَحِ الْكُنَّ لَأِي فَنُّ نَأُ لُ صَأَأِ أَوُ

“Аслида, никоҳни бўлмаган дейиш асло талоқ эмас, балки никоҳни

инкор қилишдир”[23].

ҲАЗИЛЛАШИБ ТАЛОҚ ҚҲЙИШ

Талоқда ҳазиллашиш ҳақиқатга ҳамл қилинади, яъни шаръан эътиборга олинади деб, китоб муқаддимасида таъкидлаб ўтилди. Шу боис ҳазиллашиб аёлига талоқ қўйган кишининг талоғи воқеъ бўлади. Бу ҳақда Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан қуйидаги ҳадис ривоят қилинган:

دَجُّنٌ نُّجٌّ ثَالِثٌ ؛ لِّلَّ لُؤْسَ رَلِاقٍ ؛ لِّاقٍ نُّعْنُ لَلَّ لَاصَّرَ رَؤَيُ رُهْ يَبْأَنْعِ
أَهْ عَغَّجَّ رَلِاقٍ وَقَالَ طَلَّاقٌ وَحُكِّمَ لَلَّ دَجُّنٌ نُّعْنُ رَهْ وَ

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

“Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

“Уч нарсани жиддиси ҳам жиддий, ҳазли ҳам жиддийдир: никоҳ, талоқ ва ражъат”? дедилар”.

Ушбу ҳадисга биноан Дуррул мухтор соҳиби ўз китобида қуйдагиларни аниқ-равшан қилиб келтирган:

هُؤْلُؤَهْ لَعَجَّ عَرَأَشَ لَلَّ نَأَلَّ نَأَي دَوَّءَ صَقَّ عَقَيُّ نَأَفَّ بَعَّ لَلَّ لَأَوَّلَ رَأَهْ لَفَّ خَبَّ
أَدَجَّ وَب

“Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу икки ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зеро, Шориъ талоқнинг ҳазлини жиддий деб эътиборга олган”[24].

Аллома шомий ҳам “Дуррул мухтор”да келган матнга зиёдо қилиб қуйидагиларни келтирган:

وَبَ صَرِّي مَلِّ نِؤُؤْ مَكُّحٌ هُؤْمَزَلَيَّ فِ أَدَصَقَّ بَبَّ سَلَّابَ مَلِّ كَتُّ نَأَلَّ

“Чунки, у сабабга кўра қасдан гапирди. Шу боис унга талоқнинг ҳукми лозим бўлади. Гарчи, (эр) талоқ қўйишни қасд қилмаган бўлса ҳам”[25].

ЯНГЛИШИБ ТАЛОҚ ЛАФЗИНИ АЙТИБ ЮБОРИШ БИЛАН ҲАМ ТАЛОҚ ВОҚЕЪ БЎЛАДИ

Шариъати исломия ҳазиллашиб айтилган талоқни талоқ деб ҳукм қилганидан кейин, авло йўлга биноан янглишиб айтилган талоқ лафзи билан ҳам албатта талоқ воқеъ бўлади. Шу боис бир кишини тилидан талоқ лафзи ўзи хоҳламаган ҳолатда чиқиб кетиб қолса, масалан, бир киши аёлига: “Ҳайиз кўряпсиз” дейман деб, уни ўрнига: “Талоқсиз” деб айтиб юборса, шу ҳолатда бир ражъий талоқ воқеъ бўлади. Шунингдек “Субаҳаналлоҳ” дейман деб “Аёлига талоқсан” деб айтиб юборса, бас талоқ воқеъ бўлади. Бу ўринларда қазоан талоқ ҳисобланади, диёнатан эмас. Мазахтомус ва ҳазиллашиб талоқ лафзи айтилганда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади.

طَفَلَتٌ وَأُقَالَ طَلًا وَنَاسِلٌ يَلَعٌ يَرَجَفُ قَالَ طَلًا رِيَّغَبَ مَلَكٌ لَدَارًا نَابٌ
ءَاضَقُ عُقَيِّةً فَحَصُمٌ طَافُ لَابٌ وَأُ - أَي هَاسٌ وَأُ أَلْفَاغٌ وَأُ هَانَعٌ مِمَّ لِعَ رِيَّغَبٌ وَب
لَعَجَ عَرَّاشًا نَالٌ نَإِي دَوَّءَ اَضَقُ عُقَيِّةً نَإِي بَعَالًا لَوَّلَ زَاهَلًا فَاَلْحَبُ ، طَقُفُ
إِدْحُ وَبُ هَلَزُهُ .

“Талоқдан ўзга нарсани гапираман деб, тилидан талоқ лафзи чиқиб кетиб қолса ёки маъносини билмай ғофил ҳолатда ёки хаёлдан кўтарилиб талоқ лафзини талаффуз қилса ёки сўзни (“талаб” дейман деб “талоқ” деб) нотўғри талаффуз қилса, фақат қазоан талоқ воқеъ бўлади. Ҳазиллашувчи ва ўйнашгувчини хилофи ўлароқ. Чунки, бу икки ҳолатда қазоан ҳам, диёнатан ҳам талоқ воқеъ бўлади. Зеро, Шориъ талоқнинг ҳазлини жиддий деб эътиборга олган” (Дуррул мухтор).

قُلْتُ طَلٌ قَوْلٌ طَلٌ نَابٌ وَنَاسِلٌ يَلَعٌ يَرَجَفُ لَدَارًا نَابٌ س : لَوْ قِي نَابٌ دَارًا نَابٌ
ءَاضَقُ لَوْ لَيْفٌ نَكَلٌ ، نَابٌ لَدَارًا نَابٌ س : لَوْ قِي نَابٌ دَارًا نَابٌ س : لَوْ قِي نَابٌ دَارًا نَابٌ س .

“Субаҳаналлоҳ” дейман деб, тилидан “сен талоқсан” деган ибора чиқиб кетиб қолса, аёли талоқ бўлади. Чунки, у (лафз талоқда) ниятга ҳожат бўлмайдиган сариҳ ҳисобланади. Лекин, (талоқ тушиши) қазоан бўлади”[26].

- [1]** Дуррул мухтор. Ж. V. Б. 175.
- [2]** Шомий. Ж. IV. Б. 452.
- [3]** Шомий. Ж IV. Б. 453.
- [4]** Шомий. Ж IV. Б. 453, Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.
- [5]** Фатавои маҳмудия. Ж. XI. Б. 228.
- [6]** Дуррул мухтор маъа шомий. Ж. IV. Б. 438-439.
- [7]** Шомий. Ж. IV. Б. 444.
- [8]** Шомий. Ж. V. Б. 13.
- [9]** Шомий. Ж. V. Б. 4.
- [10]** Шомий. Ж. V. Б. 9.
- [11]** Оламгрия. Ж. I. Б. 462.
- [12]** Шомий. Ж. IV. Б. 453.
- [13]** Шомий. Ж. IV. Б. 444.
- [14]** Шомий. Ж. IV. Б. 438.
- [15]** Бадоиъус саноиъ. Ж. III. Б. 158.
- [16]** “Дуррул мухтор ала ҳомиши шомий. Ж. IV. Б. 447.
- [17]** “Шомий (Ж. IV. Б. 447)” да бу ҳақда шундай дейилган:
- [18]** Нисобул ихтисаб. Б. 74-75., Фатавои раҳимия. Ж. V. Б. 321.
- [19]** “Дурр мухтор ала ҳомиши Шомий. Ж. IV. Б. 438.
- [20]** “Шомий. Ж. IV Б. 438-439.
- [21]** Шомий. Ж. IV. Б. 440.
- [22]** Термизий. Ж. V. Б. 225.

[\[23\]](#) Шомий. Ж. V. Б. 507.

[\[24\]](#) Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 449.

[\[25\]](#) Шомий. Ж. IV. Б. 449.

[\[26\]](#) Дуррул мухтор маъ шомий. Ж. IV. Б. 448-449.